

Jong gewend, oud gedaan

De bibliotheek en kunstzinnige activiteiten voor kinderen

Haagse Hogeschool
Opleiding CMV
Scriptie Erika Faragó
Begeleiding: Frans Berkers
Juni 2004

Woord vooraf

“Als je begint met zekerheden,
eindig je met twijfels;
maar als je met twijfels begint
en geduld hebt, zul je
eindigen met zekerheden”
Bacon (1561-1626)

Van velen heb ik gehoord dat het leukste dat een student in het hoger onderwijs te doen krijgt is het schrijven een scriptie. Dit klopt niet helemaal. Voor mijn betekende het zweten, tranen, ongeduld en heel veel twijfels... gelukkig waren ook aangename momenten zoals het af hebben van een hoofdstuk of de verbazing over ontdekkingen van een bepaald onderwerp. Mijn scriptie heb ik geschreven om mijn diploma Culturele Maatschappelijke Vorming te behalen aan de Haagse Hogeschool. Ik hoop wel dat ik met zekerheden eindig want dat belooft Bacon. Tijdens het schrijven van de scriptie ontwikkelde ik me verder in mijn toekomstige beroep van CMV-er. Dit afstudeerwerkstuk is in feite pas de eerste stap naar het beroepsveld.

Mijn dank gaat naar alle docenten die ik in en rondom mijn studieperiode ben tegengekomen en mij hebben geïnspireerd. Veel waardering heb ik voor Frans Geraedts, Ad Henneveld, Truus Kramer, Mieke Klaver en Gert Jan van Dijk. En niet te vergeten: Wilma van der Westen, Carolien van der Donk en May van Rhee. Dankzij hun ondersteuning, begeleiding en inspiratie tijdens mijn studie ben ik zo ver gekomen. Speciaal ben ik dank verschuldigd aan mijn scriptiebegeleider Frans Berkers. Door zijn kritiek, enthousiasme en medewerking werd ik gestimuleerd om mijn afstudeerwerkstuk uit te werken, aan te scherpen, toe te voegen en te wijzigen. Verder veel dank aan Herman, Ulla, Herma en Josée voor het nalezen en corrigeren van de tekst.

En ten slotte wil ik mijn dank betuigen aan Pali en mijn kinderen voor hun steun in de afgelopen jaren. Mijn kinderen Tibi, Dora en Anna dank ik voor de mooie illustraties die mij onophoudelijk inspireren en gelukkig maken.

Erika Faragó
Den Haag, juli 2004

Inhoudsopgave

<i>Woord vooraf</i>	3
<i>Inhoudsopgave</i>	5
<i>Inleiding</i>	7
<i>1. Bibliotheek</i>	9
1. 1. Kort historische overzicht van het bibliotheekwerk	11
1. 2. Beleid “Plein Publiek” en “Op naar goud”	13
1. 3. Culturele actualiteiten in de bibliotheken	17
Samenvatting	19
<i>2. Schoolgaande kinderen en hun leefwereld</i>	21
2. 1. De ontwikkeling van kinderen	23
2. 2. Het leren van kinderen	24
2. 3. Onderwijs en opvoeding	25
2. 4. Creativiteit	28
2. 5. Kinderen en hun vrije tijd	30
Samenvatting	34
<i>3. Kunst, cultuur en de effecten</i>	35
3.1. Cultuur en kunst	37
3.2. Kunstbeleving	40
3.3. Kunst – en cultuureducatie	42
3.4. Effecten van kunst educatie	44
Samenvatting	45
<i>4. Kunstzinnige activiteiten voor kinderen in de bibliotheek</i>	47
4.1. Jeugdbibliotheekwerk	49
4.2. Kunstzinnige activiteiten in de bibliotheken	50
Samenvatting	54
<i>5. CMV-ers in de bibliotheek</i>	55
5.1. Leren, vorming en educatie	57
5.2. De rol van de CMV - er	59
Samenvattende conclusies	63
<i>Literatuurlijst</i>	65
<i>Bijlagen</i>	67
1. Competenties van vakkrachten	68
2. Kunstzinnige activiteiten voor volwassenen	69
3. Kunstzinnige activiteiten voor kinderen	70

Inleiding

De titel van mijn scriptie verwijst naar een oud gezegde: "Jong geleerd oud gedaan". Het Nederlandse spreekwoordenboek van ter Laan geeft dit als een alternatief aan en betekent hetzelfde. Ik koos de versie met 'gewend' want ik vind dat het meer bij Culturele en Maatschappelijke Vorming past. Vorming en gewend raken staan dicht bij elkaar en ze gebeurt min of meer vrijwillig. In deze scriptie wil ik de voordelen van kunstzinnige en culturele activiteiten benadrukken voor kinderen in hun vrije tijd. Ik ben ervan overtuigd dat kinderen als ze op jonge leeftijd gewend raken aan kunst en cultuur, dit als volwassenen nooit echt zullen loslaten. De winst zit in de hoofden.

De kinderen van vandaag zullen de volwassenen van morgen worden. De volwassenen van nu zijn verantwoordelijk voor de volwassenen van morgen. Kinderen brengen hun meeste tijd op school door om te leren. Buiten het reguliere onderwijs zijn andere mogelijkheden die bijdragen aan de ontwikkelen van kinderen. Kunstzinnige en culturele activiteiten lijken me een van de geschikte middelen te zijn om de vrije tijd van kinderen in te vullen. De openbare bibliotheken bieden daarbij kansen voor ontmoeting, ontspanning en ontwikkeling van kinderen.

Centrale vraagstelling:

Hoe kan ik als CMV-er door middel van kunstzinnige activiteiten op de bibliotheek de cultuurdeelname van kinderen bevorderen?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden heb ik de deelvragen samengesteld en aan de hand daarvan heb ik mijn scriptie opgebouwd.

Deelvragen:

- Welk beleid voert de bibliotheek uit ten opzichte van informatie overdracht, ontmoeting en cultuur?
- Wat zijn de kenmerken van kinderen in de basisschoolleeftijd als om het cognitieve, sociale en persoonlijkheidsontwikkelingen gaat?
- Hoe beleven kinderen kunst, wat houdt kunst en cultuureducatie in en welke invloed heeft kunst op kinderen?
- Welke kunstzinnige activiteiten vinden plaats in de bibliotheken?

Om mijn kennis over dit onderwerp te verdiepen, heb ik een paar persoonlijke motieven.

Tijdens mijn derdejaars stage werkte ik in Bariok Kinderkunstcentrum. Toen ik hoorde dat ze samenwerkten met de Centrale Bibliotheek wilde ik daaraan gelijk meewerken. Dat was gelukkig snel mogelijk omdat Bariok kunstzinnige activiteiten verzorgde door kunstenaars voor kinderen. Ik werd bij de voorbereidingen en in de activiteiten als assistente betrokken. Na de ervaring van deze kunstactiviteiten ben ik er zeker van geworden dat kunstzinnige en culturele activiteiten een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van kinderen.

In de voorbereidende fase van mijn scriptie dacht ik terug aan mijn eerste bibliotheek bezoek. Dat gebeurde met de klas naar de wijkbibliotheek toen ik zes of zeven jaar oud was. Ik vond het spannend en leende regelmatig boeken, vooral met veel en mooie plaatjes. De bibliotheekmedewerkster was een aardige vrouw en elke keer wanneer ik langskwam was ze heel behulpzaam. Ze had altijd goede tips om leuke boeken te vinden. Langzamerhand voel ik me daar vertrouwd. Ik herinner me de donkere zalen in de bibliotheek, de kenmerkende geur van boeken en de wandeling naar huis met een tas vol boeken.

Maar het echte leesplezier begon op de middelbare school, te danken aan mijn bijzondere leraar literatuur de heer Bela Ronai. Zijn liefde voor literatuur was inspirerend en het lukte hem die aan mijn over te dragen. Ik las de boeken die hij had aanbevolen en begon zelf boeken te verzamelen die voor mij altijd waardevol zijn gebleven. Het lezen betekende voor mij plezier, schoonheid en een vlucht naar een andere wereld. Ik kon mijn honger naar nieuwsgierigheid te stillen door de literatuur. Door het lezen van verhalen en de handelingen van de personen leerde ik wijsheden. Literatuur helpt me bij het nadenken over me zelf en anderen. Misschien kan ik de wereld daardoor ook beter begrijpen.

Mijn scriptie bestaat uit vijf hoofdstukken. Om te beginnen heb ik de bibliotheek onder de loep genomen. Eerst beschrijf ik in het kort de geschiedenis van de bibliotheken en daarna geef ik de doelstellingen van het huidige en het komende beleid aan. Om een beeld te geven van het veelzijdige culturele aanbod van de bibliotheken beschrijf ik een paar kunstzinnige activiteiten.

Het *tweede hoofdstuk* is gericht op de ontwikkelingsfase van kinderen in de leeftijd tussen zes en twaalf jaar. In mijn scriptie hebben kinderen een belangrijke positie, daarom is kennis van hun leefwereld essentieel. Ik vat de kenmerken van hun cognitieve, sociale en persoonlijkheidsontwikkeling samen en besteed aandacht aan creativiteit en de vrije tijd van kinderen.

In het *derde hoofdstuk* gaat het om de thema's kunst en cultuur. Ik heb deze begrippen gedefinieerd en schenk ik aandacht aan kunst en cultuureducatie. Aan de hand van een onderzoek zal ik de effecten van kunsteducatie toelichten.

Het *vierde hoofdstuk* houdt verband met het eerste hoofdstuk maar het is gericht op Jeugdbibliotheekwerk. Ik beschrijf hierin het representatieve aanbod van kunstzinnige culturele activiteiten voor kinderen in de bibliotheken.

Tot slot legt het *laatste hoofdstuk* de verbinding tussen eerdere hoofdstukken en beantwoord ik de centrale vraagstelling.

1. Bibliotheek

- 1. Kort historische overzicht van het bibliotheekwerk**
- 2. De beleidsnota's "Plein Publiek" en "Op naar goud"**
- 3. Culturele activiteiten uit het aanbod van bibliotheken in Den Haag en elders**
- Samenvatting**

“ Een leven zonder boeken is onleefbaar.”
Erasmus

Datgene wat uit het citaat van Erasmus uit de vijftiende eeuw spreekt is aan het veranderen. Vroeger waren de boeken de enige middelen om kennis en informatie op te doen of de wetenschap en literatuur te verspreiden. Tegenwoordig zijn kennis en informatie op meer plekken (media en internet) te vinden. Boeken zullen nooit helemaal verdwijnen, maar de mensen gaan anders mee om. De superioriteit van boeken is verleden tijd.

Omdat de functie van boeken veranderd is, veranderen de bibliotheken ook. Tot nu toe stonden de bibliotheken in het middenpunt van informatieverbreiding via boeken, kranten en tijdschriften. Informatieverbreiding gaat nu steeds sneller met name via de nieuwe technologie. De functie van bibliotheken is al lang meer dan uitleen van boeken, of een plek om even een krantje lezen. De laatste periode veranderen bibliotheken in een enorme tempo. Naast het verspreiden van informatie, kennis bieden bibliotheken een veelzijdig culturele programma's voor mensen van alle leeftijden. Het is een plek geworden waar mensen elkaar ontmoeten, waar ze naar voorstellingen kunnen kijken of deel kunnen nemen aan cursussen. Volwassenen en kinderen kunnen hun vrije tijd zinvol en plezierig in de bibliotheken doorbrengen.

Hoe zijn bibliotheken ontstaan? Naar welke doelstellingen streefden de mensen door de eeuwen heen en nu om de informatie te bewaren over de wetenschap, literatuur en het alledaagse? Welke doelstellingen streven de bibliotheken na in onze tijd? Welke activiteiten bieden de bibliotheken als het om zinvolle vrije tijd besteding gaat?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden geef ik, op basis van het boek van Dr. P. Scheiders een kort historische overzicht van de Bibliotheek. Daarna beschrijf ik de doelstellingen van de openbare bibliotheken aan de hand van het boek van Koren en uit het huidige beleid 'Plein Publiek'. Na het analyseren het nieuwe beleidsplan "Op naar goud" geef ik informatie over de toekomstplannen van de openbare bibliotheken. Ter afronding geef ik een impressie van het aanbod van kunstzinnige en culturele activiteiten die door de bibliotheek zijn georganiseerd voor zijn bezoekers.

Welk beleid voert de bibliotheek uit ten opzichte van informatie overdracht, ontmoeting en cultuur?

1. 1. Kort historische overzicht van bibliotheken

“Lezen en schrijven – de schrijfcultuur – behoorden in de Middeleeuwen tot het domein van de Kerk.” (Scheiders, P. 1997) Schrijfcultuur bestond alleen in de kloosters. ‘Bidden en werken’ vormden de basis van het monnikenleven. Behalve met landbouwwerk hielden de kloosterlingen zich bezig met afschrijven van het klassieke erfgoed. Zij legden de geschiedenis vast in kronieken.

Vanaf de twaalfde, dertiende eeuw kwamen er in de maatschappij geleidelijk veranderingen aan. Het leven veranderde aanzienlijk op het sociaal - economische, culturele en technische gebied. De productie van kloosters nam sterk af, en het schrijfwerk werd door loonschrijvers overgenomen. Boeken in de volkstaal ontbraken, alle teksten werden toen in de officiële schrijftaal, het Latijn geschreven. De eerste bibliotheken waren maar voor een heel kleine elite bestemd en waren financieel afhankelijk van schenkingen en nalatenschappen.

De uitvinding van de boekdrukkunst veranderde de wereld compleet. In 1455 produceerde Gutenberg het eerste grote gedrukte boek, de Bijbel. Zijn uitvinding bracht een ommekeer te weeg in de wereld van boeken, het lezen, de bibliotheken en de informatieverbreiding.

Er ontstond een nieuwe situatie, maar er was ook sprake van een opmerkelijke continuïteit van middeleeuwse kenmerken. Zo bleef de dominante rol van de theologie en ook de financiële afhankelijkheid.

Vanaf de zestiende eeuw worden doelbewust rijke schenkers benaderd. Dat is het begin van sponsoring. Rond die periode begon de breuk met de middeleeuwse gewoonten. Boeken werden toegankelijk en voor een grotere groep beschikbaar. Het gevolg was van dat steeds meer mensen van meer teksten kennis konden nemen en ze met elkaar vergelijken. Hierdoor werden de niet particuliere bibliotheken bereikbaar voor meer mensen. Maar dat is nog steeds een beperkte groepje zoals hoogleraren van universiteiten.

Universitaire bibliotheken hebben een zeer belangrijk rol gespeeld om het bewaren en verzamelen van boeken. Maar vandaag is het moeilijk om voor te stellen dat deze bibliotheken geen toegang boden aan studenten. Alleen maar docenten met een hoge functie mochten de bibliotheek gebruiken.

In het midden van de achttiende eeuw kwamen er opnieuw grote vernieuwingen op sociaal - economisch, politiek, technisch en intellectueel terrein. Door deze ontwikkelingen ontstonden nieuwe typen bibliotheken. Verlichte denkbeelden beïnvloedden het denken vanaf 1750. Het geloof in de vooruitgang, het vertrouwen in de Rede leidden tot maatschappelijke veranderingen. De boekenproductie steeg sterk, in de vorm van handboeken, tijdschriften, naslagwerken. De volkstaal ging ook binnen de wetenschap het Latijn steeds meer wegdrücken. Het aantal bibliotheken nam ook toe. Er ontstonden volksbibliotheken, genootschapbibliotheken en leesgezelschappen. Deze nieuwe vormen van bibliotheken speelden een belangrijke rol in het sociale en politieke en intellectuele leven. Zij hebben bijgedragen aan de emancipatie, het gevoel van eigenwaarde en de politieke bewustwording van de burgerij. In 1784 werd de ‘Maatschappij tot Nut van t’ Algemeen opgericht. “Het was de eerste Nederlandse organisatie, gedragen door verlichte burgers die op eigen gezag, zonder band met of steun van kerk of overheid, verantwoordelijkheid nam voor de oplossing van maatschappelijke vraagstukken.” (Schneiders, 1997). Deze ontwikkelingen zijn relevant voor het beroep CMV want het begin van de geschiedenis van de volksontwikkeling ligt ook in de periode van ‘de Verlichting’. De organisatie van t’ Nut nam ook de eerste initiatieven tot *volksontwikkelingswerk*, waarbij de nadruk lag op de gewone man. De volksbibliotheken van het Nut wilden bijdragen aan een nieuw cultuur ideaal waarin deugd, kennis en ontwikkeling bij alle burgers belangrijk werden beschouwd. (Spierts, 1998)

De negentiende eeuw wordt de eeuw van de wetenschappen, de medicijnen en de techniek genoemd. Door de enorme invloed van deze ontwikkelingen kreeg het gedrukte woord een andere functie. De visie op het boek en de bibliotheek gaat veranderen. Boeken worden als nuttige informatiedragers gezien. Als gevolg van de veranderingen in de wetenschap en het snelle transport van mensen, goederen, kennis werden bibliotheken steeds vaker gebruikt voor studie en onderzoek. De bibliotheken gingen zich aanpassen aan de nieuw eisen. De vrij gesloten instellingen met een museale traditie kregen een openbaar karakter met langere openingstijden en een betere toegankelijkheid. Er werden steeds meer nieuwe bibliotheken gebouwd en de leeszaal werd de plek waar gestudeerd kon worden. *In 1892 werd de eerste openbare bibliotheek geopend in Utrecht.*

Vanaf het begin van de twintigste eeuw namen bibliotheken in aantal, omvang en gevarieerdheid toe. Er zijn twee bepalende vormen van de bibliotheek, de wetenschappelijke en de openbare. In 1904 begon de Dordtse leeszaal met een kinderbibliotheek. Het lezen door kinderen en jongeren kreeg meer aandacht en werd beschouwd als een belangrijk middel bij

hun individuele en geestelijke ontwikkeling. Organisaties, instellingen en bedrijven gingen bibliotheken zien als een onmisbare hulpmiddelen zien. De Nutsbibliotheken beleefden hun korte bloei, maar de overheidssteun ging naar de openbare bibliotheken waardoor de Nutsbibliotheken langzamerhand verdwenen. Invloeden vanuit Duitsland en Engeland lieten zich steeds meer gelden en 1902 verscheen het eerste Nederlandse bibliotheekbeleid. Universitaire en openbare bibliotheken gingen samenwerken. In het reglement van de bibliotheken werden de regels van de uitleen vastgelegd. De eerste openbare bibliotheken werkten met kleine collecties, zeer beperkte openingstijden en minimale budgetten. Er waren geen opgeleide bibliothecaressen maar veel vrijwilligers die wisten draaiende te houden. Soms met meer, soms met minder succes. Hoewel de officiële naam ‘openbare leeszaal en bibliotheek’ was betekende het bijna altijd ‘de leeszaal’. Ze kregen ook een maatschappelijke rol, de mensen ontmoetten elkaar en wisselden hun gedachten uit. Langzamerhand traden steeds meer geschoolde bibliothecaressen op en werden de lezers door hen begeleid. Dat was mogelijk door de professionalisering van de bibliothecarissen. Er kwam steeds meer vraag naar deskundig en beschaafd personeel. Tegelijkertijd kreeg de bibliotheekwetenschap de erkenning van een echte wetenschap. De opleiding van bibliothecarissen begon op de Amsterdamse School voor Maatschappelijk Werk. Dat is een aanwijzing dat sociaal en cultureel werk en bibliotheekwerk een toonbaar overeenkomsten hebben.

De eerste wereldoorlog betekende een crisis voor de bibliotheken in Nederland. Budgetten werden gekort, de aanschaf van boeken werd beperkt. Daarna stond een kort herstel en vernieuwing op de politieke agenda van de regering. Bibliotheken beschouwden hun belangrijkste taak de coördinatie van de collectievorming en in 1922 werd met de aanleg van de centrale catalogus begonnen.

Openbare leeszalen hebben een belangrijke rol gespeeld in vrouwenbewegingen.

De tweede wereldoorlog was gekenmerkt door roof van boeken en ondergang van de personeel en de bibliotheken zelf. Toch hebben de Nederlandse bibliotheken de oorlogsjaren goed doorstaan. Hulp uit het buitenland bij het herstel van collecties, boekenzendingen en de restauratie van de gebouwen leidde tot een redelijk snel herstel.

De stormachtige ontwikkelingen van de laatste periode op de technologisch, sociaal cultureel, wetenschappelijk en politiek gebied hebben de bibliotheekwereld ingrijpend veranderd. Bibliotheken zijn niet meer op zichzelf staande, statische en in zichzelf gekeerde instellingen, maar treden naar buiten als dynamische organisaties in het grote geheel van de informatievoorziening. Bibliotheken maken gebruik van nieuwe mogelijkheden van informatietechnologie waarbij de interactie met de gebruiker centraal staat. Tegenwoordig zijn computers niet meer uit de bibliotheken weg te denken. Bijna alle handelingen worden door de computers geregistreerd en uitgevoerd. De sfeer veranderde ook en termen als markt - en klantgericht zijn bepalend in het beleid. De steeds veranderde samenleving heeft steeds andere wensen. Het meerjarenbeleid van de bibliotheken probeert de doelstellingen formuleren en inspelen op de toekomst. De uitwerking en samenvatting van het huidige en toekomstige beleid komen hierna in orde.

1. 2. Beleid “Plein Publiek” en “Op naar goud”

Hier geef ik een beschrijving van de positie en de doelstellingen van de openbare bibliotheek. Deze kennis vind ik belangrijk om verbanden te kunnen leggen tussen de werkvelden CMV en de bibliotheken. De gegevens heb ik uit een vakpublicatie Bibliotheekdomein gebruikt. Dit boek is een verzameling van publicaties, beleidsontwikkelingen en theorievorming op basis van informatie uit Nederland en elders.

“De openbare bibliotheek, de plaatselijke toegangspoort tot kennis, schept een essentiële voorwaarde voor levenslang leren, onafhankelijke besluitvorming en de culturele ontwikkeling van individuen en maatschappelijke groeperingen.” (Manifest over de Openbare Bibliotheek, 1994)

Definities van de openbare bibliotheek uit het Manifest:

- Zij is een wereldwijd fenomeen. Zij komt in alle leefgemeenschappen voor, in verschillende culturen en in alle mogelijke stadia van ontwikkeling.
- Zij is een organisatie die opgericht, ondersteund en gefinancierd wordt door de gemeenschap, of door de lokale, regionale of de landelijke overheid.
- Zij biedt toegang tot kennis en informatie door een breed scala van bronnen, middelen en diensten. Zij is toegankelijk voor alle leden van de gemeenschap.

Doelstellingen:

“De algemene doelstelling van de openbare bibliotheek is het verschaffen van middelen en diensten om tegemoet te komen aan de behoeften van individuen en groepen ten behoeve van onderwijs, informatie en persoonlijke ontplooiing, waaronder recreatie en vrije tijd. Openbare bibliotheken vervullen een belangrijke rol in de ontwikkeling en instandhouding van een democratische samenleving. De bibliotheken bieden iedereen toegang tot een breed scala van kennis, ideeën en meningen.” (Manifest over de Openbare Bibliotheek, 1994)

De doelstellingen zijn uitgewerkt voor zes onderwerpen: onderwijs, informatie, persoonlijke ontplooiing, kinderen en jongeren, culturele ontwikkeling en de maatschappelijke rol.

Voor mijn scriptie zijn vooral de laatste drie thema's uit deze doelstellingen relevant: kinderen en jongeren, culturele ontwikkelingen en de maatschappelijke rol.

De gespecialiseerde doelen voor kinderen en jongeren is het volgende: *Aanleren en versterken van leesgewoonten bij kinderen van jongs af aan.*

“De openbare bibliotheek heeft een speciale verantwoordelijkheid voor kinderen. Als kinderen al vroeg geïnspireerd en enthousiast gemaakt kunnen worden door kennis en werken aan verbeelding, profiteren zij waarschijnlijk hun hele leven van belangrijke elementen voor zowel hun persoonlijke ontplooiing als hun bijdrage aan de samenleving. Kinderen kunnen op hun beurt ook weer hun ouders en andere volwassenen aanmoedigen de bibliotheek te gaan gebruiken. Het is ook belangrijk dat de bibliotheek toegankelijk is voor jongeren met een leesprobleem.” (Koren, 2001)

Op het terrein van culturele ontwikkelingen speelt de openbare bibliotheek een belangrijke rol als een centraal punt voor de culturele en artistieke ontwikkelingen binnen de gemeenschap en in de vorming en ondersteuning van de culturele identiteit van de gemeenschap. Dat kan de bibliotheek op vier manieren bereiken:

- samenwerken met relevante lokale en regionale instellingen en organisatie,
- onderdak bieden aan culturele activiteiten,
- het organiseren van culturele programma's en
- door het collectioneren van materialen, die de culturele interesse weerspiegelen.

“In de dienstverlening van de bibliotheek moet de cultureel diversiteit tot uiting komen. Zij dient materialen op te nemen in die talen, waarin gesproken en gelezen wordt door de lokale gemeenschap en zij moet culturele tradities ondersteunen.” (Koren, 2001)

In het boek van Koren wordt de bibliotheek wel eens ‘de huiskamer van de samenleving’ genoemd. De reden is daarvoor dat de openbare bibliotheken een belangrijke maatschappelijke rol vervullen, namelijk als publieke ruimte en ontmoetingplaats. Vooral voor mensen die in de gemeenschap weinig gelegenheden hebben om elkaar ontmoeten. Het gebruik van de bibliotheek voor onderzoek, voor allerlei informatie, educatie en

vrijtijdsbesteding biedt de gebruiker mogelijkheden tot informeel contact met andere mensen. Op die manier kan het bezoeken van de bibliotheek een positieve sociale ervaring zijn.

‘Plein Publiek’ het huidige beleid

Het concept van de bibliotheek als plein waar informatie, educatie en cultuur samenkomen, staat centraal in de beleidsnota ‘Plein Publiek’: Openbare bibliotheken 2001 – 2005.

In dit beleidsplan van de Vereniging van Openbare Bibliotheken wordt de bibliotheek voorgesteld als een plein. Precies te zijn: in het publiek domein van de lokale samenleving is de openbare bibliotheek gepositioneerd in het hart van drie cirkels. Deze cirkels verbeelden als pleinen de verbrede cultureel-maatschappelijke programmering van de bibliotheek naar de lokale domeinen van informatie, educatie en cultuur.

Het doel dat de openbare bibliotheken ontmoetingplaatsen moeten worden waar jong en oud, allochtoon en autochtoon regelmatig komen is bereikt. Mensen lenen niet alleen boeken, maar ze gaan ook internetten, wonen lezingen bij, doen aan cursussen mee, krijgen informatie over lokale gebeurtenissen en onspannen zich.

Het einddoel is dat de bibliotheek het centrum wordt voor informatie, educatie en cultuur. Dat is mogelijk door de diensten van de bibliotheken verbreden en de activiteiten te verlengen.

Het beleid belooft dat bibliotheken in de toekomst meer kans zullen krijgen om hun eigen initiatieven uit te voeren. Daarnaast wordt steeds meer aandacht besteed aan de digitale ontwikkelingen.

Als einddoel werd de virtuele bibliotheek geformuleerd. Aan de ene kant biedt de bibliotheek toegang tot computergebruik voor mensen die thuis geen computer hebben. Aan de andere kant wordt het mogelijk dat mensen achter hun PC in de catalogi van de bibliotheek boeken kunnen opzoeken en daarna bestellen.

De sociale functie van de bibliotheek krijgt nadruk in het beleid. Bibliotheken functioneren in de toekomst als ontmoetingspunten waar mensen naartoe kunnen gaan, waar ze in combinatie met informatie, educatie of cultuur ook andere mensen ontmoeten. Hier zie ik voordelen in een samenwerking tussen CMV-ers en de bibliotheek.

“ Op naar goud” het nieuwe beleid

Na het analyseren van het vorige beleidsplan lijkt het me interessant om kennis te nemen van het volgende beleidsplan ‘Op naar goud’. Het beleidsrapport van de Vereniging van Openbare Bibliotheken bevat de richtlijnen die ze in de komende vijf jaar handhaven. Uit het beleidsrapport haalde ik de meest relevante onderdelen voor dit hoofdstuk. Naast algemene informatie besteed ik hier vooral aandacht aan de onderwerpen die te maken hebben met de culturele ontwikkelingen binnen het bibliotheekwerk en die verbanden kunnen betekenen met CMV werk.

Het nieuwe plan ‘Op naar goud’ is een uitbreiding van het plan ‘Plein Publiek’ omdat deze metafoor niets aan actualiteit heeft verloren. Daarom worden de concrete actiepunten in het nieuwe plan pleinen benoemd: informatieplein, educatieplein en cultuurplein.

Bij het informatieplein wil de Vereniging de collectievorming centraal stellen, de digitale bibliotheek uitbreiden en de toegankelijkheid nog meer optimaliseren.

Bij het educatieplein komt de educatieve functie van de bibliotheken meer tot uitdrukking in de vorm van samenwerkingsverbanden met onderwijsinstellingen. Dat houdt in dat leesbevordering, de virtuele schoolmediatheek en ‘Een leven lang leren’ extra nadruk krijgen.

Omdat cultuur een belangrijke hoeksteen voor de kenniseconomie is, komt de culturele functie van de openbare bibliotheken tot uiting in het opbouwen, beheren en beschikbaar

stellen van de collectie voor iedereen. Om de culturele functie verder te ontwikkelen, worden landelijk en lokale samenwerkingsbanden aangedaan. Die zijn gericht op een beter, completer en meer samenhangend aanbod voor de burgers. Daarnaast is de bibliotheek het platform en de informatiebron voor culturele activiteiten in haar lokale omgeving. Dat betekent in de komende jaren dat lees-, kijk- en luisterbevordering nog meer aandacht krijgen. Hiertoe worden structureel relaties gelegd tussen literatuur en andere kunstuitingen, waarbij nieuwe media het mogelijk maken om die relaties toegankelijk maken. Verder wordt de dienstverlening van bibliotheken aan blinden en menen met een leeshandicap en aan nieuwe Nederlanders steeds verbeterd. Op landelijk en lokaal niveau worden nieuwe samenwerkingsbanden met archieven en musea ontwikkeld.

De titel “Op naar goud” wijst erop dat bibliotheken zelfbewust het initiatief nemen omdat ze willen dat de overheden zich realiseren hoe belangrijk bibliotheken zijn. Op de Europese top in Lissabon in 2000 is de ambitie geformuleerd dat Europa in 2010 de meest competitieve kennisregio van de wereld moet zijn. De Nederlandse regering heeft hierbij aangesloten en bekend gemaakt dat Nederland op het terrein van onderwijs, onderzoek en innovatie de tot voorhoede wil behoren.

In de kenniseconomie die zo bepalend is het dagelijks leven gaat het niet alleen om de productie van kennis. Het gaat om de toegankelijkheid daartoe, de verspreiding en het gebruik. Mensen kunnen in een kenniseconomie functioneren als ze het vermogen hebben om kennis te verwerven en toe te passen. “Naast kennis zijn ook creativiteit en verbeelding belangrijke elementen voor de kenniseconomie. Een hoog cultureel voorzieningenniveau speelt een grote rol als voedingsbodem voor creativiteit en innovatief vermogen van de samenleving” (Op naar goud) Staatssecretaris Van der Laar benadrukt dat de culturele factor in de samenleving versterkt moet worden en zij ziet in de bibliotheek voor velen het primaire cultuurportaal.

De afgelopen jaren zijn de ontwikkelingen binnen de openbare bibliotheken in een razend tempo gegaan. De bibliotheek staat voor nieuwe uitdagingen om haar kerntaak te behouden als verzamelpunt van kennis, wetenschap en cultuur. In een veranderde samenleving verandert het publiek. Kennis en informatie zijn op veel plaatsen verkrijgbaar, bijvoorbeeld door nieuwe media en nieuwe communicatiemiddelen. Met al deze technische en maatschappelijke veranderingen heeft het instituut bibliotheek te maken.

De bibliotheken worden geconfronteerd met vragen over hun meerwaarde, hun rol in het publieke domein en vooral met de vraag wat zij het publiek van nu te bieden hebben. Kernbegrippen zijn ‘toegangspoort tot kennis en cultuur en de doelstelling een ‘betrouwbare bemiddelaar’ te zijn in de enorme informatiestroom. Het gaat om het bieden van kansen en leggen van de relatie tussen kennis en klanten.

De bibliotheek treedt naar buiten en neemt een nieuwe rol aan. De nieuwe rol versterkt nieuwe en traditionele functies van de bibliotheek: educatieve functie, cultuurparticipatie, sociale cohesie en democratische vorming. “Een verbrede cultuurmaatschappelijke programmering beoogt meer publieksactiviteiten te genereren: De bibliotheek is een lokale ontmoetingsplaats voor informatie, educatie, cultuur en verbeelding. Bibliotheken zijn een cruciaal en ook landelijk zichtbaar onderdeel van het culturele netwerk, de culturele infrastructuur van Nederland.” (Op naar goud)

In onze huidige maatschappij bestaat behoefte aan instellingen in het publiek domein die een samenbindende functie vervullen. Bibliotheken moeten in de samenleving laagdrempelig, onpartijdig functioneren. Zij kunnen in de stad, de wijk en het dorp een belangrijke rol spelen als andere voorzieningen afvallen. Zij vormen ontmoetingsplaatsen van cultuur, educatie en

informatie. Ook voor nieuwe Nederlanders is de bibliotheek een veilige en neutrale plek voor cursussen en contacten.

Openbare bibliotheken groeien en functioneren het beste in samenwerking met andere bibliotheken. Door samenwerking kunnen ze gezamenlijk vorm geven aan nieuwe dienstverlening en kunnen ze efficiënter werken.

“Het stelsel van Openbare Bibliotheken heeft, in het kader van die connectie, een maatschappelijke rol al kennisbron, onderwijsondersteuner, cultureel platform en sociale spil in stad, wijk en dorp. Dit is de vernieuwing die de bibliotheken voorstaan: een verbreding van haar functie van collectie naar connectie.” (Op naar goud)

1. 3. Culturele activiteiten uit het aanbod van de Openbare Bibliotheken

De Openbare Bibliotheek in Den Haag zorgde in 2002 voor een breed aanbod van literaire en culturele activiteiten voor alle bewoners van de stad. Veel mensen hebben de optredens van Nederlandse en buitenlandse schrijvers en muzikanten bezocht en namen deel aan diverse cursussen en activiteiten. De activiteiten van de bibliotheek zijn in vier thema's verdeeld: Bibliotheek en cultuur, De multiculturele Bibliotheek, Bibliotheek en informatie, Bibliotheek en onderwijs. Bij mijn scriptieonderwerp past het meest het thema 'Bibliotheek en cultuur' daarom ga ik hierover uitgebreid schrijven. De culturele en kunstzinnige activiteiten zijn bedoeld voor volwassenen en kinderen. De activiteiten voor kinderen beschrijf ik later in hoofdstuk vier. Een impressie van het aanbod voor volwassenen geef ik hier weer. De volledige opsomming van culturele en kunstzinnige activiteiten is te vinden in de bijlage 2.

Het is vanzelfsprekend is dat de bibliotheek veel *literaire programma's* organiseert. Op het literair podium treden regelmatig schrijvers uit Nederland en uit het buitenland op. Deze ontmoetingen zijn gesprekken tussen publiek en schrijvers. Soms hebben schrijvers een eigen programma. Deze literaire programma's worden goed bezocht, zeker als het om bekende auteurs gaat. De culturele programma's zijn vaak een deel van landelijke evenementen, maar de stad Den Haag heeft ook eigen programma's. Elk jaar keert de landelijke 'Gedichtendag' terug en lezen dichters hun eigen typerende poëzie voor. Andere jaarlijkse programma's zijn: 'De 'Boekenweek' en 'Het Haags Uitfestival'. Hier treden altijd veel beroemde schrijvers en dichters op. Naast het literaire podium is er ruimte voor muziekvoorstellingen, zang en cabaret.

Op het terrein van beeldende kunst worden regelmatig *tentoonstellingen* gehouden. Want steeds meer kunstenaars en organisatie waarderen de Centrale Bibliotheek als expositieruimte. In het jaar 2002 werd in tekst en beeld verslag gedaan van de liefde en emoties van de Oranjes in tentoonstelling 'Oranje verliefd'. In de foto's bij de expositie 'Mijn Nederland, mijn tweede land' gaven mensen die hun eigen land ontvlucht zijn, een onthullend beeld van hoe zij Nederland bekijken. Onder de titel '(X) de onbekende factor' boden kunstenaars uit zestien landen, die allen in Den Haag wonen, de bezoekers een reis langs de verschillende culturen die zij vertegenwoordigen. Aan het einde van het jaar waren de affiches van Ralph Prins te zien die hij maakte voor Amnesty International.

In samenwerking met culturele instellingen biedt de bibliotheek *kunstlezingen* aan. Naar aanleiding van de tentoonstelling in de Kunsthal Rotterdam 'Tussen Kunst en Kitsch' werd een themalezing in de centrale bibliotheek gehouden. De andere kunstlezingen die de bezoeker voorbereiden op grote tentoonstellingen trokken ook veel belangstelling zoals, 'Van Gogh en Gauguin' en 'Kunst en religie in Rusland'. Een serie lezingen over 'Prinsessen van Oranje' kwam tot stand door een samenwerking met de Volksuniversiteit. De samenwerking met andere Haagse kunst - en onderwijsinstellingen leverde bijzondere lezingen tijdens het 'Haags Cultureel Programma'. In een lezingencyclus werd aandacht besteed aan verschillende thema's die met Den Haag te maken hebben. Zoals Haagse geschiedenis, Haagse moderne

architectuur, Haagse schrijvers en filosofen, toneelstukken en tentoonstellingen van Haagse gezelschappen en musea.

De theater en muziektoptraden worden door Haagse gezelschappen verzorgd. Zoals het Literair Theater Branoul dat maandelijks previews van zijn voorstellingen gaf. Zo kreeg de bezoeker in de Centrale Bibliotheek een voorproefje van 'Wat voor weer zou het zijn?' een muziekproductie van het ensemble 'Schoon Helder Schitterend' dat liedteksten van Annie M.G. Schmidt gebruikte. En een ander voorproefje was de theatervoorstelling van de 'De Brontë zusters'. Voor muziek zorgden onder anderen Willem van Ekeren die op piano de muziek van Bach in zang combineerde met gedichten. Verder klonken op het muziekpodium melancholische zigeunermuziek en de ritmische Cubaanse muziek.

De Centrale Bibliotheek heeft een trouwe leeskring en ook de wijkbibliotheken zijn actief op dit gebied. Het blijkt heel inspirerend om met een aantal mensen te praten over wat men gelezen heeft. In vijf bijeenkomsten bespreken de deelnemers vijf boeken en in de Centrale Bibliotheek gaf Literair Theater Branoul als afsluiting een voorstelling.

In het actualiteitoverzicht van 2002 bleek dat veel aandacht wordt besteed aan 'De multiculturele Bibliotheek'. Er komen regelmatig buitenlandse schrijvers en schrijfsters Van Turkse, Marokkaanse afkomst naar de bibliotheek voor een lezing of om te discussiëren over verschillende onderwerpen. Bijvoorbeeld 'De Islam, het westen en de wereldvrede' was zo'n lezing en tegelijkertijd een discussiebijeenkomst met de Syrische schrijver en cultuurfilosoof, Sadik Al-Azm. De activiteiten voor vrouwen kregen veel aandacht omdat emancipatie staat voor gelijke kansen voor iedere burger.

Dit veelzijdige programma-aanbod was niet mogelijk geweest zonder de samenwerking van verschillende Haagse culturele instellingen. De bibliotheek werkte in 2002 samen met onder andere de Volksuniversiteit, het Haags Museum Platvorm, het Hoger Onderwijs voor Ouderen, het Museon, Centrum voor Amateurkunst, Openluchttheater Zuidenpark, Branoul, Het Koorenhuis, Stichting voor Literatuur en Kunst.

Nieuw in de Centrale Bibliotheek is de 'Leesnacht'. Sinds 2003 wordt dit spectaculaire evenement rond de landelijke Boekenweek georganiseerd. In 2004 was het thema: Frankrijk. Bezoekers konden vanaf acht uur s'avonds tot één uur s'nachts blijven en genieten van een zeer gevarieerd programma. De Leesnacht bood zowel de actieve als de luie bezoeker een programma. De levendige avond was geprogrammeerd met bekende voorlezende schrijvers en dichters, workshops, theater, interviews en debatten met kunstenaars, muzikanten en acteurs. De bibliotheek kreeg op die avond een intieme en informele sfeer. Er stonden bedden en de verlichting werd aangepast aan het late uur. De bedden dienden als podium waarop de schrijver of dichter voorlas. De Franse literatuur werd vertegenwoordigd door diverse schrijvers, werd muziek gespeeld door Huub van der Lubbe met Concordia en er was accordeonmuziek te horen. Verder was het mogelijk een franstalige workshops bij te wonen en naar interviews te luisteren of gesprekken te voeren met mensen die bekend waren met Franse literatuur. Filmliefhebbers konden naar Franse films kijken en de fotoliefhebbers mochten de foto's bewonderen van de Hongaarse Frans Andre Kertesz. Om het feest compleet te maken werd nog een grote wandschilderij gemaakt en konden de bezoekers Franse wijn en hapjes proeven.

Deze programma's werden in 2002 door de Haagse Bibliotheken georganiseerd en uitgevoerd. Op landelijk niveau zijn ook veel inspirerende kunstzinnige en culturele activiteiten te bezoeken en te genieten. De informatie hierover verzamelde ik uit het vakblad BibliotheekBlad. De volledige lijst van deze activiteiten nam ik de bijlagen 2 op.

Uit de samenstelling van de diverse culturele activiteiten valt op te maken dat de bibliotheek met verschillende instellingen zoals, onderwijs, kunstinstellingen theaters, musea en welzijnsorganisaties samenwerkt. Door deze samenwerking levert de bibliotheek culturele en kunstzinnige activiteiten voor zijn leden en bezoekers.

Samenvatting

Tegenwoordig gaan mensen heel anders met boeken, kennis en informatie om. Naast de uitleen van boeken en spreiding van informatie bieden de bibliotheken voor de bezoekers veel extra's zoals concerten, lezingen en zelfs evenementen aan. De veranderingen in de laatste jaren hebben een nieuw bibliotheekleven gecreëerd.

De eerste volksbibliotheken rond 1750 hebben een bijdrage geleverd bij de volksontwikkelingswerk en daarmee zijn de eerste 'samenwerkingverbanden' tussen bibliotheekwerk en CMV ontstaan.

De openbare bibliotheek van nu is een product van de negentiende eeuw. Aan de ene kant de bewuste, zuinige, vrije burger die toegang wilde tot kennis en literatuur. Aan de andere kant de behoefte tot volksopvoeding en volksverheffing. Centraal in de bibliotheek staat de collectie die wordt verzameld, ontsloten en actief en gericht aan de gebruikers wordt gepresenteerd.

In deze tijd heeft de openbare bibliotheek een functie voor de vrije burger die zich in een democratische samenleving goed, betaalbaar en gemakkelijk moet kunnen oriënteren. De bibliotheek heeft de burger nodig om aansluiting te krijgen bij de samenleving.

"Bibliotheken hebben in hun beleid duidelijk geformuleerd welke doelstellingen ze nastreven. Toegang tot kennis, informatie en cultuur is een essentiële voorwaarde voor de ontplooiing van de mens als individu en als lid van de samenleving." Zo luidt de eerste zin uit de nota "Plein Publiek" en daarin is een brede bibliotheek geschetst. Op die manier wordt de bibliotheek de lokale ontmoetingsplaats voor deelname aan informatieve, educatieve, sociale en culturele activiteiten. De bibliotheek wil zijn publiek uitdagen, inspireren en verrassen door bijzondere activiteiten aan te bieden. Daarbij passen kunstzinnige en culturele activiteiten goed.

Deze activiteiten zijn:

- literaire podium met schrijvers,
- kunstexposities zowel voor volwassenen als voor kinderen in samenwerking met het lokale onderwijs, met kunstinstelling en /of creativiteitcentra,
- workshops met kunstenaars voor volwassenen en kinderen,
- lezingen in samenwerking met kunstinstellingen,
- concerten en optredens van theater,
- deelname aan stedelijke culturele evenementen.

Naast kunstzinnige en culturele activiteiten treedt de bibliotheek als informatiepunt van het stedelijke culturele aanbod.

Het nieuwe beleid 'Op naar goud' is een verlenging van het eerdere beleidsplan en wordt met concrete plannen voortgezet. Vooral op het 'cultuurplein' zijn mogelijkheden voor CMV. Bibliotheken willen hun culturele functie verder ontwikkelen een landelijke en lokale samenwerkingbanden aangaan. Daarnaast streven bibliotheken naar een cruciale plek te worden van de samenleving door het organiseren van ontmoeting, ontspanning en ontwikkeling voor de burgers. Ze willen investeren in cultuur op sociaal en economisch gebied en op onderwijsgebied. Om deze plannen te kunnen verwezenlijken kunnen CMV-ers een bijdrage te leveren aan het bibliotheekwerk. De ondersteuning zou in de vorm van

organisatie van kunstzinnige en culturele activiteiten kunnen zijn en het optreden als bemiddelaar tussen culturele instellingen en de bibliotheek.

2. Schoolgaande kinderen en hun leefwereld

- 1. De ontwikkeling van kinderen**
- 2. Het leren van kinderen**
- 3. Onderwijs en opvoeding**
- 4. Creativiteit**
- 5. Kinderen en hun vrije tijd**
- Samenvatting**

Om met en voor kinderen iets te ondernemen is het belangrijk om ze goed te kennen. Niet alleen hen persoonlijk kennen maar ook de kenmerken van de leeftijdsfase waarin ze zich bevinden. In de laatste jaren verschenen uitgebreide boeken over dit onderwerp. De talloze boeken over ontwikkelingspsychologie maken het niet gemakkelijk om een samenstelling te maken van deze belangrijke fase van het mensenleven. In de leeftijd tussen vier en twaalf jaar beleven kinderen heel veel. Naast ouders treden onderwijzers op om de ontwikkeling van kinderen te bevorderen. Aan het eind van deze fase beginnen kinderen los te komen van hun ouders en worden steeds zelfstandiger. School neemt een steeds grotere plaats in op allerlei terreinen van hun leefwereld. Om mijn kennis op te frissen (ik heb zelf kinderen) en uit te breiden heb ik de boeken van Rita Kohnstamm bestudeerd. Ze verdeelde de ontwikkelingspsychologie van kinderen over drie boeken die de bron zijn van dit hoofdstuk. Haar manier van redenering en uitleg heeft me geholpen om de verbanden tussen kind en wereld beter te begrijpen.

In dit hoofdstuk behandel ik eerst algemene theorieën en basisbegrippen over opvoeding en ontwikkeling. Omdat in deze leeftijd het leren een centrale betekenis heeft, besteed ik veel aandacht er aan hoe kinderen leren en denken. Daarna beschrijf ik de doelstellingen van het onderwijs en de kenmerken van sociale ontwikkeling. Naast de cognitieve en sociale competenties zijn er andere elementen die ook nodig zijn bij een evenwichtige ontwikkeling van kinderen. Creativiteit en de stimulatie daarvan horen erbij om het kind voor te bereiden op het maatschappelijk leven. In het laatste gedeelte schrijf ik over de activiteiten van kinderen die ze in hun vrije tijd doen. Ik besteed veel aandacht aan de kenmerken en de gevolgen van televisiekijken, computeren, aan contacten met vrienden en familie en lezen.

Mijn deelvraag die ik in dit hoofdstuk ga beantwoorden luidt:

Wat zijn de kenmerken van kinderen in de basisschoolleeftijd als om het cognitieve, sociale en persoonlijkheidsontwikkelingen gaat?

2. 1. De ontwikkeling van kinderen

Kinderen ontwikkelen zich van klein naar groot, van nog niet zo veel kunnen naar een uitgebreid gedragsrepertoire, van simpele kinderlogica naar ingewikkelde redenering.

Ontwikkelingspsychologie is een wetenschap die zich bezig houdt met opeenvolgende zichtbare en hoorbare veranderingen die een kind in de loop van de jaren doormaakt, wat betreft waarneming, bewegen, denken, praten, moraal, emoties, seksualiteit.

Er zijn meerdere theorieën over de ontwikkelingen van kinderen, de twee belangrijkste daarvan zijn de maturistisch en behaviouristisch standpunt.

- Maturistisch (rijpen, volgroeien) betekent dat de ontwikkeling geheel is voorgeprogrammeerd en door rijping van zenuwcellen in de hersenen tot ontplooiing komt. Die voorprogrammering ligt in de genen verankerd. Rijping betekent dat het genetisch potentieel zich ontplooft en leidt tot groei. Groei is een toename in omvang, in functies en in complexiteit van de verschillende facetten van gedrag en beleving. Maria Montessori is een voorbeeld daarvan en ze denkt dat de aangeboren rijpingsdrang de motor is voor ontwikkeling. Kinderen zijn er van nature op uit voortdurend ordening aan te brengen, samenhangen te zien en verklaringen te ontdekken.

- Behavioristen (gedrag) zien de kinderlijke ontwikkeling gebaseerd op ervaring en leerprocessen. De leerprocessen spelen zich af volgens de wetten van het effect dat gedragingen hebben. Positieve gevolgen wat een kind doet, werken als een versterking, negatieve gevolgen zwakken het gedrag af. (Kohnstamm, 2002)

Bij de ontwikkeling van kinderen speelt aanleg, erfelijkheid en ervaring een belangrijke rol.

In de huidige ontwikkelingspsychologische denken komt het interactiemodel tegen, waarbij aanleg en ervaring in een gecompliceerde wisselwerking met elkaar worden beschouwd.

De ontwikkeling van kinderen wordt verdeeld in stadia. In elk daarvan hebben de verschillende facetten van het kinderlijk gedrag en beleven heel eigen kenmerken.

2. 2. Het leren van kinderen

In een kinderleven is leren fundamenteel. Dat is een breed begrip en gaat het hele leven door. In het algemeen kan men leren omschrijven als: het ontstaan van een blijvende verandering van wat iemand kan of weet op grond van ervaring. Bij leren is men afhankelijk van toevalligheden, van wat men meemaakt. (Kohnstamm, 2002)

In deze leeftijd brengen kinderen hun tijd grotendeels op school door. Naast leren lezen, schrijven en rekenen speelt spelen nog steeds een belangrijke rol in deze leeftijd. Spelen is ook een vorm van leren en voor kinderen is dat een serieuze bezigheid. Spel is voor kinderen van levensbelang maar kinderen doen het ook voor hun plezier. Hierop kom ik verderop in dit hoofdstuk terug.

Bij leren gaat het om geheugenvorming. Het geheugen wordt gevormd door een hele neurologische netwerk dat in het hoofd ontstaat doordat een mens leert. Verbindingen die in het zenuwweefsel in de hersenen ontstaan als weer iets is geleerd, komen in twee fasen tot stand. In de eerste fase ontstaan door een stroom van impulsen tijdelijke verbindingen tussen bepaalde zenuwcellen die goed zijn om iets te onthouden. Dat noemen we kortetermijngeheugen. In de tweede fase als de stroom aanhoudt ontstaan permanente veranderingen in de chemische samenstelling van de zenuwcellen die tot verbindende zenuwknopen leiden. Dit proces is nodig om iets blijvend te onthouden en noemen we langetermijngeheugen.

Leren moet iemand zelf doen, hoewel andere mensen de lerende kunnen helpen. Kinderen in de leeftijd tot vier jaar worden door de ouders het meest geholpen bij het leren. Wanneer een kind op de basisschool zit wordt zijn beleavingswereld breder en komt hij steeds meer in aanraking met andere kinderen en volwassenen.

Op het leren hebben aanleg en omgeving invloed. Sommige wetenschappers leggen de nadruk op de aanleg bij de ontwikkeling van het kind en andere wetenschappers beweren dat de omgeving bepalend is. Tegenwoordig hebben deskundigen een middenstandpunt in genomen: de aanleg geeft grenzen aan van de leercapaciteiten, maar de omgeving maakt of een kind al dan niet tot zijn eigen grenzen kan komen bij wat hij leert.

De eerste vorm van leren is wat een kind in zijn aangeboren gedrag doet bij reflexen. Een andere ingewikkeldere vorm van leren wordt instrumenteel leren genoemd omdat het eigen gedrag als instrument gebruikt wordt om het effect te laten gebeuren.

Het effect van wat een kind doet, kan door iemand worden beïnvloed. Elk gedrag is gemotiveerd. In het algemeen wordt een onderscheid gemaakt tussen extrinsieke en intrinsieke motivatie. Intrinsieke motivatie betekent, dat men van binnenuit iets graag wil doen, omdat men er plezier in heeft. Daarbij hoort het gevoel 'dat is me gelukt'. Extrinsieke motivatie wil zeggen dat men iets doet, omdat men er van buitenaf toe aangespoord wordt. Hierbij wordt belonen en straffen gebruikt.

De hoogste vorm van leren is het probleem oplossen. Het houdt in dat mensen zichzelf iets nieuws leren in een onbekende situatie of bij een onbekende vraagstelling. Met behulp van eerdere kennis en nieuwe combinaties komt men tot de oplossing. De goede waarneming bij het oplossen van problemen is essentieel. Als men de oplossing heeft bedacht, heeft hij iets nieuws geleerd.

Bij het leren van kinderen is het van de ene kant belangrijk dat ze zelf op zoek gaan en zelf de oplossing ontdekken. Aan de andere kant is het vaak noodzakelijk dat een ander hen het uitlegt. Het zelf zoeken en ontdekken verhogen de ervaring dat ze zelf iets te weten kunnen

komen. Kinderen zijn daarbij ook intrinsiek gemotiveerd, doordat hun gevoel van autonomie wordt vergroot. Maar niet elk kind is in staat om zelf tot een oplossing te komen. Die kinderen hebben hulp nodig. Op school leren kinderen niet alleen inhoudelijke kennis maar ook leersstrategieën. Die kunnen helpen bij het verwerken en systematiseren van informatie.

Naast leren is het rijpen net zo belangrijk bij het ontwikkelen van kinderen. Deze twee processen vullen elkaar aan. Rijpen is een ontwikkelingsproces van het organisme als gevolg van leeftijd en tijd van invloeden van buitenaf, ervaring of leren. Zoals de groei van het lichaam, en de ontwikkeling van spieren etc. “Leren is een verandering van het organisme op basis van ervaring, zoals schrijven, fietsen, musiceren.”(Berghs, 1999)

Denken

“Denken wordt meestal in gang gezet, gedragen en begeleid door gevoelens en strevingen, zoals honger, angst, verlangen of ambitie. Behalve over woorden en beelden moet mens ook beschikken over ideeën. Ideeën zijn veronderstellingen en opvattingen over samenhangen tussen kenmerken van de werkelijkheid. Beelden, woorden en ideeën vormen de menselijke kennis van de werkelijkheid.” (Kohnstamm 2002) Voor een deel is de kennis ontstaan door concrete ervaringen. De hersenen hebben het vermogen om ervaringen op te slaan – leren – vast te houden geheugen – en weer in het bewustzijn te halen – herinnering. Een begin van denken is een oorzakelijk verband tussen twee elkaar opvolgende gebeurtenissen.

Denken wordt in gang gezet door:

- iets wat je hoort, ziet, ruikt, voelt, proeft,
- een opmerking of gedrag van een ander,
- zomaar een gedachte die spontaan opkomt,
- een herinnering aan wat eerder is gebeurd,
- een probleem dat om een oplossing vraagt,
- bewust worden van wat eerst langs je heen ging,
- bijna altijd met een emotionele ondertoon.

Denken is meestal niet gevoelloos, emoties vormen waarschijnlijk de drijvende kracht achter het denken en hebben bij de denkprocessen een dragende en verbindende functie.

2. 3. Onderwijs en opvoeding

De processen van leren en denken bij kinderen worden in de eerste plaats op school ondersteund en gestimuleerd. Opvoeden en onderwijzen zijn twee onlosmakelijke begrippen. Het gebeurt altijd en overal. Op school gaat het gestructureerd en planmatig maar er zijn verschillende en altijd nieuwe ideeën en opvattingen daarover.

Het Ministerie van Onderwijs stelde de kerndoelen samen die gelden voor de kinderen en voor de basisscholen. “Het onderwijs richt zich in elk geval op de emotionele en de verstandelijke ontwikkeling, en op het ontwikkelen van creativiteit, op het verwerven van noodzakelijke kennis en van sociale, culturele en lichamelijke vaardigheden.”

Bergs (1999) opvattingen over dit thema is de volgende: “Opvoeding en onderwijs zijn beide begrippen die te maken hebben met duurzame veranderingen van gedrag. Met gedrag worden niet alleen waarneembare handelingen bedoeld, maar ook gedachten, gevoelens en attitudes.”

Volgens Schasfoort (1999) is de basisschool de plaats waarin emotionele, culturele en creatieve ontwikkeling een gelijkwaardige aandacht moet krijgen naast en in samenhang met de cognitieve ontwikkeling.

Als laatst citeer ik de Waal (2001) “Opvoeden is geen overdracht van statische kennis en waarden, maar een interactieve proces waarin kinderen met behulp van inspirerende volwassenen zelf vorm en betekenis leren geven aan de wereld om hen heen. Kennis, verwerving, persoonlijke en sociale vorming zijn onderdeel van een leerproces dat het best door actieve participatie van kinderen en jeugdigen tot zijn recht komt.”

De ontwikkelingen en ideeën over opvoeding kennen geen grenzen meer. Uit alle hoeken van de wereld komen nieuwe methodes. Zoals een specifieke benadering van Malaguzzi waarin jonge kinderen centraal staan. Volgens hem zijn jonge kinderen nog niet zo goed in communiceren met de taal daarom doen ze dat op andere manieren namelijk: zingen, tekenen, kleien, kruipen etc. Malaguzzi noemde dat de ‘honderden talen van kinderen’.

Zijn benadering bevordert de intellectuele ontwikkeling van het kind doordat men zich systematisch richt op symbolische uitdrukkingswijzen. Jonge kinderen worden gestimuleerd hun omgeving te verkennen en zich uit te drukken door middel van al hun natuurlijke talen of expressiemiddelen, zoals woorden, bewegen, tekenen, schilderen, bouwen, beeldhouwen, schaduwspel, collages, drama en muziek.

Hij was verbonden aan scholen en kindercentra in de Italiaanse stad Reggio Emilia. Naar deze stad werd ook de benadering benoemd. Hier wordt de opvoeding als een taak van gemeenschap beschouwd en als een gezamenlijke culturele ervaring gezien. In de Reggio Emilia benadering spreekt men graag over *drie “pedagogen”* die een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van kinderen. Dat zijn de andere *kinderen*, de *volwassenen* (ouders en leerkrachten) en de *ruimte*. Omdat ruimte een belangrijk onderdeel van de opvoeding is, wordt veel aandacht besteed aan de goede indeling en de sfeer waarin de kinderen zich bevinden.

Deze benadering daagt kinderen uit om creatieve oplossingen te vinden. De scholen of activiteiten moeten vooral aansluiten bij de ontwikkeling en ideeën van kinderen. Door kijken en luisteren komen opvoeders erachter wat kinderen bezighoudt, wat ze beleven en doen en nemen de opvoeders kinderen serieus. Opvoeders spelen actief mee en leggen veel vast in de vorm van beelden.

Volgens Reggio Emilia benadering spelen kinderen zelf een rol als het om het bouwen van hun eigen kennis, zelfstandigheid en identiteit gaat.

Het doel van opvoeding is de mogelijkheden uit te breiden voor het kind om dingen te verzinnen en te ontdekken. Verbale uitleg moet niet in de plaats komen van het eigen onderzoek van kinderen. Lesgeven is vooral het creëren van voorwaarden die leren mogelijk maken. (Edwards, C, Gandini, L. en Forman, G. 1993)

Deze benadering spreekt me aan als het over de kunstzinnige ontwikkeling van kinderen gaat. Ik vind de ideeën van Malaguzzi zijn goed te gebruiken zowel bij het voorbereiden en bij het uitvoeren van kunstzinnige activiteiten.

Sociale ontwikkeling

“Een kind wordt mens tussen mensen”. (Kohnstamm 2002). De sociale ontwikkeling is het proces, waarbij het kind in toenemende mate zelfstandig gaat deelnemen aan de omgang, gewoonten en waarden die gebruikelijk zijn in de gemeenschap waartoe het behoort. De sociale ontwikkeling loopt door alle andere ontwikkelingen heen. Het kan niet geïsoleerd behandeld worden, het hangt samen met alle andere ontwikkelingen. In de sociale ontwikkeling zijn er drie delen te onderscheiden: “ In de eerste plaats is een mensenkind georiënteerd op mensen. In de tweede plaats neemt een mensenkind allerlei ideeën en gedragingen van mensen over. En in de derde plaats krijgt hij vaardigheid in het omgaan met mensen, leert hoe je contact kunt leggen, vasthouden en afbreken“. (Kohnstamm 2002). Bij sociale ontwikkeling zijn er een paar specifieke aspecten zoals, mensenkennis, het kunnen

meeleven met anderen, kunnen helpen en delen. Deze aspecten zijn een belangrijk onderdeel bij het functioneren en in het slagen van de huidige maatschappij.

Kinderen ontwikkelen menselijk gedrag door hun ouders en andere mensen te imiteren. Grotere kinderen nemen leeftijdgenoten steeds vaker als voorbeelden. Vaardigheden in de omgang met andere betekent dat je je eigen aandeel goed inschat. In de loop van tijd leren kinderen inzien dat om prettig te kunnen meedraaien in contacten zij vooral hun eigen gedrag moeten afstemmen op de reacties van anderen. Dat heet self – monitoring en eist een zich kunnen verplaatsen in het gezichtspunt van de ander.

Sociale ontwikkeling wordt door de jaren heen steeds fijner. Het sociale leven bestaat uit talloze regels en kinderen moeten leren wat en hoe zij met wie moeten doen. Voordat kinderen naar de basisschool gaan heeft het thuisbasis de meeste invloed bij hun sociale ontwikkeling. Daarna levert de school een bijdrage tot de ontwikkeling.

Kinderen gaan naar school in de eerste instantie om kennis te vergaren. De leerstof wordt op een doelgerichte manier onderwezen. Daarnaast speelt zich nog een ander leerproces af. Door sociale omgang met klasgenoten en leerkracht verwerven kinderen mensenkennis (sociale cognitie) en ze leren met allerlei mensen omgaan ze worden sociaal vaardig.

Sociale vaardigheden zijn een belangrijk onderdeel van emotionele intelligentie en wijzen erop dat cognitieve intelligentie (IQ) moet worden aangevuld met emotionele kanten van intelligentie(EQ). EQ is net zo belangrijk voor het persoonlijk en maatschappelijk succes als IQ. De emotionele intelligentie is een zeer populair en invloedrijke begrip geworden. In 1995 werd het geïntroduceerd door een Amerikaans psycholoog, Goleman “ In de omschrijving daarvan ligt het accent op de intra - en interpersoonlijke vermogens. Emotionele intelligentie betreft het kennen, herkennen en constructief omgaan met eigen emoties en de emoties van anderen.” (Bolhuis, 2001)

Rond het tiende jaar neemt sociaal inzicht, gevoeligheid, inlevingsvermogen en rekening houden met elkaar bij de meeste kinderen toe. Zo worden zij steeds sociaal vaardiger.

Wat kan een kind allemaal die sociaal vaardig is?

- samenwerken,
- initiatief nemen om contact te leggen,
- communicatie gaande houden
- creatief zijn bij het oplossen van problemen,
- zich in een ander kunnen verplaatsen,
- rekening kunnen houden met een ander.

Aan het eind van de basisschoolleeftijd van kinderen ligt steeds groter nadruk op hun identiteitvorming. Deze ontwikkeling heeft invloed op hun gedrag, handelen en het leren. Volgens Boomkens hangt identiteit niet meer af van afkomst maar van aankomst, dat wil zeggen verwachtingen van een nog moeilijk overzienbare toekomstige levensloop. Kinderen kiezen hun rolvoorbeelden via TV, videospelletjes, gameboys en internet. Dat betekent een definitieve breuk met de waarde en betekenis van traditie. Vanaf hun tiende wordt de ervaringswereld van kinderen nadrukkelijk bepaald door factoren waarop ouders weinig tot geen invloed hebben.

Sekseverschillen

Als ik het over sociale ontwikkelingen en over identiteitvorming heb moet ik nog een belangrijke factor toelichten. De sekseverschillen tussen jongens en meisjes mogen niet onderschat worden. Voor iemand die met kinderen samenwerkt en ze begeleidt is het onmisbaar om kennis te hebben van deze verschillen. De laatste periode werden in dit thema veel onderzoeken gedaan. In het Elsevier vond ik een artikel daarover en worden deze verschillen verklaard. *Zo is geconstateerd dat jongens en meisjes niet alleen in de*

lichamelijke ontwikkeling zeer sterk van elkaar verschillen, maar ook in hun geestelijke ontwikkeling. De grote verschillen hebben te maken met hun hormonhuishouding en de manier waarop hun hersenen zich ontwikkelen. Zo zet het mannelijke geslachtshormoon testosteron aan tot actie, dingen doen, bewegen, onrust en agressie. Jongens gaan anders om met prikkels en impulsen van de buitenwereld. Ze verwerken emoties anders, ze verwerven en gebruiken de taal op een eigen manier. Ze denken anders over de dingen en ze leren ook op een andere manier. In de hersenen zijn ook veel geslachtsverschillen te vinden. Om te beginnen ontwikkelen die van een jongen zich langzamer en zijn er minder verbindingen tussen de linker- en rechterhersenhelften. Bij jongens is de rechterhelft gemiddeld beter ontwikkeld dan bij meisjes. Die helft regelt de beweging en ruimtelijke en lichamelijke oriëntatie. Bij meisjes is de linkerhelft - waar de taalverwerving en rustig kunnen nadenken - beter ontwikkeld. Bovendien zijn de verbindingen tussen beide helften bij meisjes sterker, wat belangrijk is voor vaardigheden als lezen en kunnen praten over emoties. Na al deze gegevens is begrijpelijk dat jongens en meisjes op een andere manier spelen en leren. Hun speelgewoontes zijn door hun sekse bepaald. Jongens zitten elkaar meer achterna, vechten en stoeien meer en verkennen een groter speelterrein. Ze lopen verder van de leidster weg, houden vaker van onbekend speelgoed. Hun lievelingsspel is meestal van hard materiaal. Meisjes doen verfijnder bewegingsspel, blijven dicht bij huis en zitten meer aan tafeltjes. Ze spelen meer vadertje en moedertje en houden van bekend speelgoed. Hun lievelingsspeeltje is meestal van zacht materiaal.

Uit onderzoeken blijkt dat zij ook verschillen in hun computergebruik. Meisjes communiceren meer dan jongens met hun bestaande wereldje via e-mailen en chatboxen. Jongens spelen drie keer zoveel op video- en computerspelen en zij doen technologische ontdekkingen.

2. 4. Creativiteit

In onze huidige samenleving wordt creativiteit als een sterke competentie beschouwd. Creativiteit heeft vele betekenissen. De uitdrukking is in, omdat ze erg vaak in verschillende situaties wordt gebruikt. Creativiteit heeft te maken met *schepping*. Als iemand creatief is, brengt hij iets tot stand die eerder niet was of lost hij iets op. Creativiteit heeft twee criteria: nieuwheid en waardevolheid en wordt onderscheiden in drie vormen: probleemoplossende, vormgevende en speelse. *Op de weg naar een nieuw en waardevol resultaat ontstaat het creatieve proces.* Het proces bestaat uit: de motivatie, verkenning, experimentatie, bewerking en toepassing aan de werkelijkheid. Creatieve processen zijn er in alle soorten en maten. Sommige brengen veranderingen in het leven van iemand, andere leiden tot een leuke nieuwe ontdekking.

Wat zijn de kenmerken van creativiteit? Ik heb het hierboven toegelicht maar wat betekent dat voor de ontwikkeling van kinderen? Wat is fantaseren en hoe komt fantasie tot uitdrukking bij kinderen?

Fantaseren is een belangrijke manier van denken. “De allersimpelste vorm van fantaseren is denken in beelden die op dat moment geen weerspiegeling zijn van de werkelijkheid. Men haalt ze voor de geest en doet of voelt zich alsof het wel werkelijkheid is. Dat laatste is belangrijk, want anders gaat het louter om zich iets te herinneren. Bij fantaseren gedraagt of voelt men zich alsof het om realiteit gaat.” (Kohnstamm, 2002)

Als een kind een blauw paard tekent, dan heeft het dat zelf gefantaseerd. Het heeft nooit een blauw paard gezien het heeft alleen de herinneringsbeelden van paarden in zijn hoofd. Hij heeft een voorstelling van de kleur blauw in zijn hoofd en hij maakt zelf een nieuwe combinatie. Dat is creatief. *Fantasie is een verrijking van de werkelijkheid.* Fantaseren maakt vrij! Soms is een nieuwe combinatie ook nog eens productief: er komt iets blijvends uit. Wie een beeldende fantasie heeft, wie zich veel kan inbeelden, maakt in gedachten al fantaserend

veel veranderingen en nieuwe combinaties met wat hij al weet op grond van ervaring. Daardoor doet hij ontdekkingen van dingen die hij nog niet wist. Dus hoe meer fantasie hoe beter het is, want creativiteit wordt steeds belangrijker en als een waardevolle, nuttige competentie in de maatschappij gezien. Door kunstzinnige activiteiten is het mogelijk deze competentie te stimuleren en te ontwikkelen.

Fantasie komt tot uitdrukking bij kinderen tijdens het spelen. In deze leeftijd kunnen kinderen net als volwassenen fantasie en werkelijkheid scheiden en daardoor de werkelijkheid bewust verdraaien. Ze hebben voldoende feitenkennis om verschijnselen te verklaren en te gebruiken bij hun spel.

In de basisschoolleeftijd van kinderen gaan leren en spelen gepaard en beide bezigheden bevorderen hun cognitieve, sociale en emotionele ontwikkeling. Kinderenspel heeft vier algemene kenmerken: als een kind speelt hoeft hij niets mee te bereiken, doet hij het geheel vrijwillig, is hij in enige mate actief en vindt hij het leuk wat hij doet.

Veel wetenschappers houden zich bezig met het spelende kind en hebben hun eigen visie daar bij. Volgens Piaget staat het spelen van kinderen vooral in dienst van hun verstandelijke ontwikkeling. Zijn gedachten komen er op neer dat het contact tussen een organisme en de omgeving bestaat uit een afwisseling van aanpassingprocessen over en weer. Het ene proces heet assimilatie, daarbij vervormt het organisme zijn omgeving. Het andere proces heet accommodatie, daarbij past het organisme zichzelf aan de omgeving. Een kind maakt bij beide processen een ontwikkeling door. Door spelen met dingen leren kinderen vooral het assimileren: de dingen naar zijn hand zetten. Het spelend imiteren van andere mensen leren kinderen accommoderen: helemaal zijn als de ander. Alles wat een kind beleeft, herhaalt het vele malen in het spel om het zich verstandelijk eigen te maken.

In een andere theorie staat spelen in dienst van lichaamshouding, beweging, zintuigen, taal en denken en sociale omgang. Dus bij spelen wordt elke menselijke functie op zichzelf van waarde gezien en het spelen is niet alleen goed voor later.

Er is nog een belangrijke theorie waarin spelen wordt gezien als sociale oefening. In de lagere klassen bereiken kinderen het hoogste niveau van spel namelijk het rollenspel. Met behulp van dit spel oefenen en spelen kinderen de volwassenen na. Ze zijn bezig met het leven van grote mensen, terwijl ze beseffen zelf nog geen volwassene te zijn. In een kind groeit door het spel het verlangen om groot te zijn.

Ten slotte is er de cultuursimulatietheorie van Bruner die zich niet beperkt tot de sociale ontwikkeling, maar aansluit bij het spelen van dieren. Aan de ene kant gaat het bij het cultuursimulatiespel om het oefenen van bepaalde vaardigheden en emoties en aan de andere kant gaat het om een algemene levensinstelling, die nodig is voor een optimale deelname aan een bepaalde cultuur. *Al spelend wordt een kind actief, vindingrijk, gevoelig voor inbreng van anderen en het bewust van zijn eigen mogelijkheden.* Creativiteit van kinderen krijgt vorm in hun spel en wordt zichtbaar in hun tekeningen.

Kindertekeningen

Kinderen uiten hun gedachten en gevoelens op papier met krijt, potlood of verf. Het is boeiend om te zien dat kinderen zo veel kunnen ‘zeggen’ met wat ze op papier zetten. “Het kind kent geen andere wet dan zijn spontane levensgevoel en heeft geen andere behoefte dan dit te uiten”. Zo staat het in het boekje van het Cobra Museum voor moderne kunst in Amstelveen. Het is bekend dat het kunstenaarsgroepje ‘Cobra’ aan het eind van de jaren veertig geen geheim maakte dat het zich door kindertekeningen liet inspireren.

Het tekenen begint rond het eerste jaar en het is niet meer dan bewegingsspel. Langzamerhand gaat het kind steeds meer tekenen volgens planning. De inhoud wordt steeds meer beïnvloed door wat een kind uit eigen ervaring kent. In de tekeningen zijn hun denkproces weerspiegeld. In de leeftijd van ongeveer zeven jaar tekenen ze wat zij weten, niet wat zij zien. Zij beelden

de werkelijkheid af van uit hun innerlijke beelden. “Rond hun achtste jaar beginnen kinderen te tekenen vanuit een bepaalde standpunt van een toeschouwer en zich te beperken tot wat van daaruit te zien valt. Het kind geeft zich als het ware gewonnen ten aanzien van de realiteit en komt in de fase van het visueel realisme. Anders gezegd: verstandelijk komt hij los van zijn zo heel eigen manier van denken over de werkelijkheid.”(Kohnstamm 2002)

In deze periode begint bij de meeste kinderen het tekenen af te nemen. Enerzijds komt het daardoor dat kinderen in deze leeftijd meer interesse krijgen voor de werkelijkheid. En anderzijds ontdekken kinderen dat als zij al tekenend die werkelijkheid willen weergeven, dat niet lukt.

Kinderen in de leeftijd van negen, tien jaar zoeken naar andere manieren met de werkelijkheid bezig te zijn. Bijvoorbeeld gaan ze meer lezen. (Zie meer over 2. 5. Kinderen en hun vrije tijd) Kindertekeningen zijn een vorm van communicatie. Kinderen die zich moeilijk via taal kunnen uiten, brengen hun gedachten en gevoelens via tekeningen over. Tekeningen zijn vergelijkbaar met taal omdat ze uitdrukkingen zijn van een ingewikkeld cognitief proces. Het maken van een tekening is een vorm van problemen oplossen. Zoals ik al eerder aangaf, het probleem oplossen is het hoogste niveau van denken. Met andere woorden tekeningen kunnen we zien als het resultaat van een denkproces. ”We concluderen dat tekenen een vorm van denken is als een kind naar een resultaat werkt. Want dan moet het vooraf gaan plannen, waar te beginnen en waar wat moet staan en beoordelen of het lukt zoals het wil, zo niet waar het probleem zit en nadenken hoe het is op te lossen. Soms begrijpt het kind bij het zien van zijn eigen tekeningen opeens hoe iets werkelijk in elkaar ziet.” (Kohnstamm, 2002)

Deze theoretische kennis van Kohnstamm geeft een bijdrage van het organiseren en programmeren van kunstzinnige activiteiten voor kinderen. De activiteiten kunnen succesvol zijn naarmate ze aansluiten bij de vermogens en de wereld van kinderen.

2. 5. Kinderen en hun vrije tijd

Het leven van kinderen in de basisschoolleeftijd bestaat vooral uit twee dingen: school en wat daar buiten is. Hun vrijetijdsbesteding wordt in de eerste instantie door hun ouders bepaald en betaald. Om een realistisch beeld te krijgen van de vrijetijdsbesteding van kinderen in de basisschoolleeftijd heb ik gegevens opgezocht bij CBS. Het viel tegen, omdat de meeste gegevens van kinderen boven de 12 jaar waren. Het andere probleem was dat de vragen over kinderen jonger dan 12 jaar zijn beantwoord door de ouder of verzorger. Daaruit heb ik twee conclusies getrokken: aan de ene kant is het begrijpelijk want kinderen onder de twaalf jaar zijn erg afhankelijk van hun ouders of opvoeders en aan de andere kant is het wel jammer dat zo weinig gegevens ter beschikking staan. Wat ik wel kon constateren is welke activiteiten van kinderen in het onderzoek bestudeerd worden. Deze zijn: naar televisie, radio video, cd's, cassettes luisteren of kijken, contacten met familie, vrienden en kennissen, sportbeoefening, en bezoek aan kerk of moskee. Verder werd nog gekeken dat ze restaurant, musea of theater bezoeken, hoe veel ze lezen en hoeveel tijd aan kunstzinnige activiteiten en spelletjes besteden.

Omdat de gegevens alleen voor kinderen van 12 jaar en ouder te vinden waren, kon ik alleen maar een ruwe schatting maken hoe de kinderen onder 12 jaar hun vrije tijd benutten. Uit de gegevens van CBS blijkt dat de afgelopen jaren kinderen die 12 jaar en ouder zijn hun meeste tijd aan de media besteed hebben en daarna aan contacten met familie, vrienden en kennissen. Op de derde plaats staat lezen en op de vierde plaats zijn spelletjes, knutselen en deelname aan kunstzinnige activiteiten als muziek en toneel. Ik denk dat deze gegevens in grote lijnen kunnen ook kloppen voor kinderen jonger dan 12 jaar. De bezigheden vanuit de CBS gegevens heb ik in het boek van Kohnstamm bestudeerd en geef ik mijn bevindingen weer. Ten eerst ga ik over televisie en computer gebruik, daarna over de contacten met leeftijdgenoten en het laatst over het lezen en de gevolgen daarvan.

Televisie

Een televisie staat bijna in elke woonkamer en steeds vaker ook in de kinderkamers. Televisie kijken hoort bij het dagelijkse leven van bijna elk gezin. Kinderen in de basisschoolleeftijd kijken veel naar de televisie. Dat betekent dat de televisiewereld een specifieke invloed heeft op het werkelijkheidsbeeld van kinderen.

Kinderen van nu vinden het vanzelfsprekend dat we via televisie getuigen zijn van wat in de wereld gebeurt. De gevolgen daarvan zijn volgens veel wetenschappers moeilijk te bepalen. Er zijn meerdere aspecten die even bekeken moeten worden.

Volgens cultuurfilosoof Postman vervaagt televisie de scheiding tussen volwassenen en kinderen. Informatie via de televisie is voor iedereen toegankelijk en alles wordt zonder terughoudendheid uitgebeeld. Dat is niet goed volgens hem want kinderen zijn te jong voor de conflicten en problemen van de volwassenenwereld. Ze worden via de televisie te vroeg geconfronteerd met de harde werkelijkheid.

Televisie heeft niet alleen invloed op kinderen wat de inhoud betreft maar ook de vorm van informatie. Op televisie gebeuren vaak dingen tegelijk op diverse plaatsen op het scherm en het gaat snel ook.

Er worden vergelijkingen gemaakt tussen boeken lezen en naar televisie kijken. In het algemeen wordt televisie als een gemakkelijk medium opgevat want voor het kijken hoeft een kind geen speciale capaciteiten te hebben. Een boek is daarentegen pas toegankelijk als het kind de kunst van het lezen onder de knie heeft en hij zijn aandacht erbij kan houden. Een ander verschil tussen boek en televisie is dat bij het lezen de lezer zelf het tempo kan bepalen. Ze kan tussendoor nadenken of terugbladeren. Bij televisiekijken is dat niet mogelijk, wel op de video en DVD.

Kinderen kijken naar televisie om ontspanning, informatie, socialisatie en om te ontvluchten. Als ik de invloed van televisie bespreek mogen twee gevolgen van televisie kijken niet ontbreken. Namelijk imitatie en agressie. *Kinderen op de leeftijd van de basisschool zijn sterk op de werkelijkheid gericht.* Zij zijn geneigd om datgene wat zij op de televisie zien voor de realiteit te houden. Waar ze op de televisie het kleinst herkennen van hun eigen leven is de identificatie het groots. Met andere woorden hoe groter het verschil met de realiteit hoe groter de identificatie.

Ook bij televisiekijken treedt een leerproces op. Volgens de leertheorie van Bandura gaat leren op twee manieren, enerzijds door observatie en anderzijds door imitatie. Volgens hem leidt dat wat een kind al kijkend opsteekt niet automatisch tot nadoen. Op de schoolleeftijd van kinderen begrijpen ze dat ze op de televisie zien en nemen ze het in hun kennisbestand en hun geheugen op. *Daardoor is leren door observatie in deze leeftijd een krachtige leermogelijkheid.* Op deze leeftijd gaan kinderen meer de televisiefiguren imiteren die hun idealen tot leven brengen. Niet wie ze zijn, maar hoe ze graag zouden willen zijn.

Het andere aspect van invloed is het geweld op televisie. Over de effecten van het geweld is veel geschreven. Daarom vind ik het belangrijk om het te noemen. Geweld op televisie komt op drie manieren in beeld. In de eerste vorm is het reëel, zoals het in feite plaatsvindt, dan is er het fictief geweld in een realistische uitbeelding. Het laatste is het fictieve geweld in een fantastische vorm. Het allerbelangrijkste is dat geweld op de televisie een blijvend negatief gevolg heeft en dat meerdere factoren daarbij een rol spelen.

Een laatste opmerking over televisie is een resultaat van een onderzoek naar de vraag wat kinderen leuk vinden bij educatieve programma's. Een goede educatieve programma heeft volgens hen de volgende kenmerken:

- er is behoefte aan actie en spanning om de nieuwsgierige instelling van kinderen bevredigen,
- kinderen identificeren gemakkelijker met jongvolwassen spelers dan ouderen,
- humor is noodzakelijk, maar geen flauwe grappen.

Deze opsomming kan ook gelden bij het organiseren, programmeren en uitvoeren van kunstzinnige en culturele activiteiten voor kinderen.

Computergebruik

Naast televisie kijken hoort computeren bij de dagelijkse vrijetijdsbesteding van kinderen. In de laatste periode maken zij steeds vaker gebruik van. Eerst maken de kinderen kennis met de computer door spelletjes. Het meest bekende spel is Nintendo een videospel, dat op het televisiescherm wordt gespeeld met behulp van een spelcomputer. Daarnaast is er een zak – spelcomputer, Game- boy. De derde manier van computerspelen zijn die op cd-rom staan en op een pc worden gespeeld met behulp van een muis en/of toetsenbord.

Televisiekijken en computeren lijken op elkaar als het om het visuele effect gaat, maar ze verschillen in een belangrijk punt. Naar een televisieprogramma kunnen kinderen als zij willen passief kijken en bij video en computerspelen zijn zij interactief. Computerspelen eisen niet alleen actie, maar ook denkwerk van het kind. In de eerste plaats is dat oog - en handcoördinatie, die bekend is als basis van de cognitieve ontwikkeling. In tweede plaats is de timing van de handelingen essentieel. In de derde plaats worden de spelregels niet echt vooraf gegeven maar moeten al spelend zelf worden ontdekt. Zulk zelfontdekkend leren kan heel stimulerend zijn. In de vierde plaats zijn de combinatiemogelijkheden in het spel, want al die gebeurtenissen beïnvloeden elkaar voortdurend. Het laatste denkwerk is het ruimtelijk inzicht die computerspelen vereisen.

Er zijn verschillende soorten spelen van actiespel tot puzzel en denkspel. Het is wel interessant om te kijken waarom de computerspelen zo'n succes hebben. Wat is er zo leuk aan? Een leuk spel heeft een doel, meer levens, scoretelling en geluidseffecten. Een leuk spel kunnen de kinderen halverwege bewaren en de volgende keer verder gaan om nog meer te bereiken. En het is belangrijk dat het spel mooi is.

Voor video- en computerspelen geldt dat de ervaringswereld voor kinderen wordt uitgebreid. Voor internet geldt dat nog meer, doordat de virtuele wereld die daar wordt geboden dichterbij de realiteit ligt. Kinderen kunnen al surfend over het Web allerlei sites tegenkomen. Dat kan gevaarlijk zijn. Om de ongewenste site buiten het huis te houden zijn speciale software programma's ontworpen. Maar internetten maakt veel andere dingen mogelijk, zoals informatie zoeken, e-mailen en de steeds populaire chatboxen.

Dankzij de informatie en computertechnologie is de manier van leren gaan veranderen. De meeste huishoudingen hebben al computers. Ook op scholen zijn steeds vaker computers in de klaslokalen te vinden en kinderen krijgen opdrachten die zij op de computer maken. Er zijn oefen- en instructieprogramma's die ingezet worden om het leren te bevorderen. Een goed programma heeft de mogelijkheid die bij een bepaald aantal fouten automatisch wordt overgeschakeld op eenvoudiger opdrachten tot een niveau dat de leerling aankan. Er is nog een voordeel dat een goed oefenprogramma leuker, visueler en dus veel stimulerender kan zijn dan opgaven in een boekje.

Computergebruik heeft invloed op abstract denken en daardoor op de cognitieve ontwikkeling van kinderen. Volgens de Amerikaanse psycholoog Papert maakt de computer dat een schoolkind abstracter gaat denken, ondanks dat zij nog midden in de concrete denkoperaties is. Hij en Piaget zijn het met elkaar eens dat denken begint met doen. "Nieuw materiaal in de vorm van computer kan veranderingen meebrengen als het spelen en werken daarmee de dagelijkse kinderlijke leefwereld gaat horen." (Kohnstamm 2002)

Als het gebruik van computer bij kinderen bij de dagelijkse bezigheden hoort is het begrijpelijk dat hun emotionele ontwikkeling beïnvloed wordt. Dat het verschil tussen mens en computer vooral in passies, emoties en verlangens zit, is voor kinderen naarmate zij ouder worden wel duidelijk. De computerwereld is te vergelijken met een fantasiewereld waarin kinderen zichzelf projecteren.

Contacten met andere kinderen

Leeftijdgenoten vormen voor ieder kind belangrijk oefenmateriaal voor sociale ontwikkeling. “Dat is een proces waarbij het kind in toenemende mate zelfstandig gaat deelnemen aan de omgang, gewoonten en waarden die gebruikelijk zijn in de gemeenschap waartoe hij behoort.” (Kohnstamm 2002) Kinderen op school of daar buiten kijken gedrag van elkaar af, passen het op elkaar toe en stimuleren elkaar. Tijdens de schoolleeftijd willen de meeste kinderen niet echt opvallen en wat zij vooral willen is er bijhoren. Ze vormen groepjes, meestal meisjes en jongens apart. Meisjes hebben in het algemeen kleinere, intieme groepjes, jongens hebben grotere groepen met een opener karakter.

Lezen

Het laatste onderdeel over de vrijetijdsbesteding van kinderen gaat over lezen. Lezen is een cultuurdaad die een kind overneemt van de hem omringende mensen. Zelf lezen begint bij het voorlezen. Als voor een kind veel voorgelezen wordt, heeft het een voorsprong bij het zelf leren lezen.

“Een kind schept al lezend voor zichzelf een individuele, intieme beleavingswereld. Eigen fantasieën, wensen verbeeldingen en dagdromen worden geactiveerd.” (Kohnstamm 2002) De essentie van de *leeservaring is beleving*, de manier waarop het boek bij kinderen bepaalde emoties oproept. Verhalen in boeken bieden voor kinderen een rijkere ervaringswereld en een rijkere gevoelswereld aan. Het verrijkende zit in het zich kunnen herkennen in de emoties en de reacties. Met behulp van boeken kunnen kinderen (ook volwassenen) meer beleven dan in de realiteit mogelijk is. Een lezende vindt in boeken meer identificatiemogelijkheden dan in zijn reële leefwereld kan bieden. Dat is niet alleen plezierig maar biedt steun en herkenning.

Veel lezen is goed voor het ontwikkelen van sociaal perspectief en empathie.

In de schoolleeftijd maken kinderen een snelle verstandelijke ontwikkeling door. Door zelf kunnen lezen maken zij kennis met alles wat in de wereld omgaat. In die leeftijd hebben de kinderen een bepaalde voorkeur voor bepaalde boeken. Naast herkenning en steun zoeken ze in boeken steeds meer het onbekende, boeiende en het avontuurlijke. Voor de oudere schoolkinderen het onbekende, boeiende, avontuurlijke verhalen spreken het meest aan, gebeurtenissen dat met een beetje geluk ook met hun kunnen overkomen. Volgens kinderen zijn goede boeken, spannende boeken. Kinderen willen nieuwsgierig blijven naar de volgende bladzijde. Een held of een heldin in de boeken zijn belangrijke personages voor het kind. Kinderen willen zichzelf een beetje van het verhaal kunnen voelen. Uit onderzoeken is gebleken dat kinderen naast spanning ook ontspanning zoeken bij het lezen.

Een belangrijk feit is dat kinderen van alle leeftijden een actieve woordenschat hebben die kleiner is dan de passieve. Dus ze begrijpen meer in lezend dan wat ze zelf spreken. Daarom gaat het lezen van het makkelijker naar de moeilijker toe. Als kinderen ouder worden vinden ze een boek leuk naarmate sfeertekeningen komen, meer karakterinvulling te zien is en gevoelens uitgebreider beschrijven zijn. Toch spelen sprookjes in basisschoolleeftijd van kinderen een degelijke rol. Het komt doordat sprookjes een eigen interne logica volgen, die gebonden is aan de symbolische betekenis die personages en gebeurtenissen hebben. De kern van de symboliek is altijd de strijd tussen goed en kwaad, zoals die zich zo vaak in een mensenleven voordoet. Sprookjes geven slechts suggesties hoe iemand door angst en strijd verrijkt weer verder door het leven kan. Er is altijd een goede afloop en het kwaad wordt altijd afgestraft. Volgens Kohnstamm zijn alle sprookjes voor alle kinderen, want sprookjes weerspiegelen diverse levenstaken waarvoor een kind zich in de successievelijke fasen gesteld ziet.

Hoe wordt een kind zelf een lezer? Uit onderzoeken is gebleken dat kinderen die van lezen gaan houden zijn de kinderen die zien, dat in hun omgeving veel gelezen wordt. Ze zijn meer gestimuleerd om zelf te gaan lezen.

Samenvatting

De ontwikkelingsfasen bevatten de kenmerken van zowel de lichamelijke, verstandelijke als emotionele ontwikkelingen van kinderen.

In de leeftijd van kinderen tussen zes en twaalf jaar is leren cruciaal en daarop heeft aanleg en omgeving invloed. In de eerste plaats leren ze op school gestructureerd maar daarnaast zijn veel andere mogelijkheden die het leren stimuleren.

Kinderen rond hun tiende jaar zijn geïnteresseerd in de werkelijkheid en kunnen ze dat steeds *abstracter bekijken*. Ze kunnen al lang lezen, rekenen en schrijven en ze zijn al goed in. Daardoor zijn boeken, kranten en televisie de orde van de dag. Ze hebben hulp nodig om de informatie uit de media te kunnen plaatsen. Veel wat ze horen legt de nadruk op inzicht. Dat sluit niet aan bij wat ze zelf kennen en ervaren en gaat hun begripsvermogen te boven.

In deze leeftijd observeren zij en komen zij door eigen redeneren tot algemene regels. *De eigen ervaring en het beleven zelf staat daarbij centraal.*

Naarmate kinderen ouder worden, kunnen zij zich *langer concentreren en bewust informatie opnemen*. *Realiteit* speelt in hun leven een groet rol. *Presteren en serieus genomen te worden door volwassenen* wordt steeds belangrijker.

Ze worden steeds *zelfstandiger* en *kiezen zelf* hoe zij hun tijd door willen brengen en met wie. Individuele interesses en *hobby's* ontwikkelen zich. Ze vragen om meer *avontuur* en *spanning* en *technisch* en *constructief spel* staat in hun belangstelling. Naast *individuele competentie* speelt ook het *groepsgevoel* een rol. Activiteiten die *jongens* en die *meisjes* aanspreken, lopen meer uiteen dan voorheen.

Creativiteit

De invloed van de media draagt bij hun ontwikkeling steeds een grotere rol. De kinderen zijn snel op de hoogte van nieuwste technische ontwikkelingen zoals mobile telefoons, computers en TV programma's. De media bezorgt voor hun idolen en voorbeelden.

De schoolgaande kinderen besteden hun vrije tijd aan televisiekijken en computeren en zij beleven hun contacten intensief met leeftijdgenoten.

Lezen hoort bij een evenwichtige persoonlijkheidsontwikkeling en daardoor wordt de sociale, cognitieve en emotionele ontwikkelingen van kinderen gestimuleerd.

3. Kunst, cultuur en de effecten

- 1. Cultuur en kunst**
 - 2. Kunstbeleving**
 - 3. Kunst en cultuureducatie**
 - 4. Effecten van kunsteducatie**
- Samenvatting**

Dat kunst en cultuur voor mijn zo zelfsprekend zijn merk ik pas tijdens het schrijven van deze scriptie. Het is niet gemakkelijk mijn verklaring onder woorden te brengen, ondanks dat ik veel lees, regelmatig musea en theater bezoek en dansvoorstellingen bijwoon.

Als ik een goed boek gelezen heb of een goede film gezien heb, blijft altijd iets achter. In de eerste plaats is het genieten, maar ze confronteren me ook met waarden en ze bestoken me met lastige vragen. Ze blijven in mijn hoofd dagen lang hangen. Langzamerhand heb ik ‘de kunst door’, want het wordt steeds vertrouwd en het is een soort ‘bagage’ geworden. Ik kan er altijd iets mee doen dat voor mijn nuttig is. Ook kunst helpt me voortdurend in het leven. Mijn zintuigen zijn scherper geworden, net als mijn waarnemingsvermogen. Ik kan de werkelijkheid op verschillende manieren opvatten en ik beleef gevoelens steeds opnieuw die ik zonder kunst niet zou kennen. Door kunst te genieten blijft mijn esthetische vorming in ontwikkeling en leer ik steeds meer mensen kennen.

Dit hoofdstuk is een weergave van een zoektocht naar de betekenissen van cultuur en kunst. Dat deed ik door beschrijvingen over kunst en cultuur hier te plaatsen en daarbij een uitleg te geven. Daarna wil ik de kunstbeleving van kinderen belichten die vooral gebaseerd is op het boek van Schasfoort over Beeldonderwijs en didactiek. Verder vond ik het relevant voor mijn scriptie de ontwikkelingen op kunst en cultuureducatie te benoemen. Ik vat de kenmerken en doelstellingen van deze concepten samen. Ik sluit dit hoofdstuk af met het beschrijven van de effecten van kunsteducatie aan de hand van publicaties en een college van mevr. Randshuysen, dat ik heb bijgewoond.

Mijn informatie verzamelde ik uit diverse boeken en publicaties die te maken hadden met kunst en CKV en uit de website van cultuurnetwerk. Mijn deelvraag die ik aan het eind van dit hoofdstuk ga ik beantwoorden is de volgende:

Hoe beleven kinderen kunst, wat houdt kunst en cultuureducatie in en welke invloed heeft kunst op kinderen?

3.1. Cultuur en kunst

In het dagelijks leven worden deze begrippen regelmatig gebruikt; hier wil ik de termen cultuur en kunst beschrijven.

Cultuur is een breed begrip en verandert voortdurend. Vele wetenschappers en denkers zijn al lang bezig om cultuur goed te omschrijven. Eerst geef ik een definitie van cultuurfilosoof Chinoy: “Cultuur is het complexe geheel bestaande uit kennis, geloof, kunst, moraal, recht, gewoonte en alle andere vaardigheden verworven door de mens als lid van een samenleving.” (Berkers, F. 2000)

Het oudste cultuurbegrip is het klassieke (Griekse en Romeinse Oudheid), waarin men in kringen van de ontwikkelde inwoners het cultuurideaal van ‘het ware, het goede en het schone’ koesterde. Daarna trad een dynamisch cultuurideaal naar voren en de nadruk werd op vernieuwing gelegd. In de twintigste eeuw kwam naast de klassieke en de dynamische cultuurbegrippen, de sociaal-wetenschappelijke visie op cultuur naar voren. Zo ontstond een pluralistisch begrip, namelijk dat alle culturen en beschavingen gelijkwaardig zijn. Door de enorme technische ontwikkelingen van de twintigste eeuw ontstond de zogenaamde massacultuur. De opkomst van de massacultuur betekende het einde de vanzelfsprekende superioriteit van de grote (officiële) traditie en er ontstond opnieuw een dynamische verhouding tussen de grote en de kleine (volkscultuur) traditie. In navolging van alle voortdurende discussies en verschillende opvattingen krijgt het begrip cultuur drie betekenissen:

- een algemeen proces van intellectuele, geestelijke en esthetische ontwikkeling,
- een bepaalde manier van leven, van een volk, een periode of een groep en
- de producten van intellectuele en vooral artistieke activiteit.

“Cultuur omvat meer en is breder dan kunst. Bij het gebruik van het woord cultuur ligt in de moderne westerse wereld de nadruk meestal niet zozeer op de materiele, maar op de mentale vorming van het bestaan. Daartoe worden dan de waarden en normen van een samenleving gerekend, maar ook de religie, de moraal, de wetenschap en niet te vergeten kunsten. Cultuur heeft betrekking op leefstijlen en levensoriëntaties, op zingeving en communicatie, op expressie en creativiteit, op waarnemen, inleven en oordelen. Bij kunsten en het kunstzinnige aspect krijgen verbeeldingen en vormgeving nog een extra accent evenals de ontwikkeling van smaak en gevoel voor schoonheid”. (Berkers, F. 1998)

“Bij cultuur gaat het eigenlijk om levensstijl, de manieren waarop individuen en groepen hun leven vormgeven. Mensen geven hun bestaan zin, de wereld krijgt voor hen betekenis. Daarbij oriënteren zij zich op waarden en normen en ontwikkelen zij vormen van expressie en communicatie.” (Berkers, F. 2000)

Ik vind dat deze beschrijvingen van Berkers weergeven hoe complex en allesomvattend cultuur zijn. Door zich te realiseren kunnen mensen elkaar beter begrijpen, accepteren en respecteren. In onze samenleving zijn deze handelingen noodzakelijk en agogen moeten ze zelf leren gebruiken en anderen begeleiden om zelf ook te kunnen doen. Kunstzinnige activiteiten voor kinderen zijn de middelen om een bijdrage te leveren aan hun cognitieve, maar ook hun sociale ontwikkeling. Daardoor worden ze competent in de huidige multiculturele samenleving.

Kunst

Wanneer men over cultuur spreekt dan is duidelijk dat verschillende standpunten afhankelijk zijn van de tijd, de mensen. Met kunst is het ook niet anders en het is nog ingewikkelder. Dit terrein is vol strijd en discussie. Net als cultuur is kunst ook een breed begrip. Vooral in de laatste periode wordt alles als kunst beschouwd. Kunst heeft in onze samenleving vele gestalten en heeft naast de hooggewaardeerde, net zo goed iets van doen met genot, plezier of vermaak.

Geciteerd uit Berkers, F. (2000) is kunst volgens Van Meel, het scheppen van vormen voor esthetische beschouwing, die het bewustzijn over mens en wereld in symbolen uitdrukken. In de moderne samenleving is het duidelijk dat kunst te maken heeft met:

- beleving van het bestaan,
- de uitdrukking(expressie) van die beleving in een vormgeving die beantwoordt aan esthetische verhoudingen en
- communicatie of overdracht van beleving naar en met anderen.

Deze opsomming vind ik belangrijk omdat kinderen veel kunnen leren over en door kunst. Sommige kinderen hebben moeite om zich via taal te uiten, daarbij kunnen kunstzinnige activiteiten ondersteuning bieden. Want kinderen communiceren ook met een tekening, schilderij of door spel en dans. Als de creatieve uitingen van kinderen serieus worden genomen, voelen ze zich veilig en zal de mogelijkheid om hun creativiteit te ontwikkelen toenemen.

“Kunst bevestigt en vernieuwt het waarnemingsvermogen van de mensen, stimuleert het gevoel dan wel het inlevingsvermogen en ontwikkelt het oordeelsvermogen door meerdere interpretatiemogelijkheden te bieden.” (Berkers, 2000) Deze definitie maakt duidelijk wat een belangrijk middel kunst kan zijn bij het opvoeden en onderwijzen van kinderen. Deze eigenschappen van kunst bevorderen de ontwikkeling van kinderen net alleen op cognitieve, sociale terreinen maar ook op emotioneel niveau. Daarbij sluiten de lessen van kunst - en cultuureducatie op school aan en de kunstzinnige en culturele activiteiten in de vrije tijd.

Volgens Berghs (1999) die een basisboek schreef over kunstzinnige vorming, hoort kunst op een natuurlijke en functionele wijze bij de mens in alle fasen van de ontwikkeling. *Volgens hem draagt kunstzinnige vorming bij aan evenwichtige ontwikkeling van de mens.* Zo krijgen kinderen meer aandacht voor de ontwikkeling van gevoel, intuïtie en kunstzinnige vermogens. Kunsteducatie in het onderwijs en opvoeding zou het natuurlijke evenwicht kunnen bevorderen. Het doel van kunstzinnige vorming is kunst een functionele en natuurlijke rol laten spelen in het sociale leven van de mens, want kunst is onlosmakelijk verbonden met mensen, volkeren, culturen en tijd.

Ik ben het met Berghs eens dat kunstzinnige vorming op een natuurlijke manier in ons alledaagse leven een rol moet spelen. Alles om ons heen heeft te maken met kunst of cultuur. Activiteiten op school of daarbuiten hebben de taak om dit te beleven.

In een ander boek voor leerlingen van de middelbare school vond ik een heel filosofisch betoog van Remmers (1998) over kunst. Zijn gepassioneerde formulering staat erg dicht bij mijn eigen gedachten. Hij stelde eenvoudige vragen en beantwoordde ze op een vurige wijze. Iedereen doet voortdurend met al zijn zintuigen allerlei indrukken op. Maar wat doen we met die indrukken? Vertalen in emoties? Waarom? Kunstenaars geven hun beleving vorm in schilderkunst, beeldhouwkunst, fotografie, drama en dans, literatuur, muziek: in kunst. De kunstenaars hebben op een doorleefde, persoonlijke manier hun visie op de wereld gestalte gegeven. De wereld even stilgezet in een schilderij, een foto of een gedicht. Zij hebben hun standpunt bepaald en hun antwoord in beeld, woord of geluid geformuleerd.

Kunst geeft voorbeelden, verschaft een standpunt en mening, kunst neemt stelling. Kunst kan de wereld van heden en verleden een stukje inzichtelijker maken.

We hebben over de wereld al bepaalde ideeën en vermoedens. In de confrontatie met kunst kunnen we onze blik leren verruimen, ons inzicht verdiepen, onze mening vormen. Onze eigen standpunten bepalen, daar gaat het om! Kunst uit zich in allerlei vormen, er zijn drie groepen te onderscheiden: het beeld, het woord en het gehoor. Volgens Remmers heeft kunst een esthetische functie.

Degene die met kunst bezig is wil weten wat kan kunst voor de mensen betekenen? Wanneer de mensen met kunst in aanraking komen, worden ze geprikkeld. “Kunst moet mooi zijn!” denken veel mensen. Maar dat kunst niet bevestigend is, wordt eigenlijk als lastig ervaren.. Toch zal echte kunst ons vragen stellen, ons wakker schudden. Kunst kan zelf verontrusten.

Waarom is dit allemaal zo belangrijk? Kunnen we niet zonder kunst leven? Mensen stellen deze vragen. Het antwoord is een beetje filosofisch. Als mensen zijn we veroordeeld om het zoeken naar de intensiteit van ons eigen bestaan. Naar ons geluk. Maar het leven is veel te kort. We gaan dood. De dood als grens van het leven roept ons op om te leven en naar vervulling te streven. Als die grens er niet was, zou het niet uitmaken hoe we ons leven inrichten. Daarom willen we het zo goed mogelijk doen. Daarbij hebben we hulp nodig en die hulp is kunst!

Deze beschrijving over kunst geeft weer hoe belangrijk passie, enthousiasme zijn om een boodschap geloofwaardig over te kunnen dragen. Dit enthousiasme wil ik ook uitstralen als ik met kunst en cultuur bezig ben.

Mijn laatste beschrijving over kunst komt uit een artikel van Truus Fraaije (1994). Zij vindt dat de beste vorming van kinderen bestaat uit de eenheid van kunst, kind en opvoeding. Volgens haar: is kunst op de eerste plaats schoonheid. Maar kunst is ook waarneming en verbeelding. “Door de geschiedenis heen wordt kunst meestal omschreven als *het vermogen gevoelens of ideeën op een bijzondere manier uit te drukken*. Gevoelens, ideeën, stemmingen en gewaarwordingen worden door kunstenaars zo uitgedrukt dat de degene die naar hun kunstwerk kijkt of luistert, erdoor wordt ontroerd.”

3.2. Kunstbeleving

“Kunst is een zaak van verbeelding. Wie naar een voorstelling, een concert of een tentoonstelling gaat of een gedicht leest, oefent de eigen verbeeldingskracht.” (Nuis, A. 2003) In het vorige hoofdstuk over kinderen heb ik uitgebreid aandacht besteed aan hoe ze leren, denken. Volgens Kohnstamm vormen beelden, woorden en ideeën de menselijke kennis van de werkelijkheid. Daarom kan kunst een perfect middel zijn voor kinderen om kennis, ervaring en vaardigheden te verwerven. Door actieve deelname van kinderen aan kunstzinnige activiteiten leren ze op een andere manier naar de werkelijkheid kijken.

Naar beelden kijken met kinderen kan de eerste stap zijn naar beeldbeschouwing. Het gaat over het beschouwen van beelden in het algemeen: kunst en niet kunst.

Volgens Parsons gaat men bij beeldonderwijs ervan uit dat waarnemen een middel is om werkelijkheid te doen ontstaan en zodoende kennis te verwerven. Je krijgt beter inzicht in vormgeving naarmate je wat vormgegeven is beter waarneemt. Zo ontstaat kennis! Wij zeggen als je tekent zie je meer. Parsons ideeën sluiten goed aan bij de opvattingen dat je *door beeldend bezig te zijn beter waarneemt*. Met andere woorden als iemand actief kunst beoefent, beleeft hij kunst meer.

De structuur van het waarnemen door onderwijs en door kunstzinnige activiteiten daar buiten is te verfijnen. Parsons heeft een studie gemaakt van hoe kinderen op kunst reageren en hij heeft conclusies getrokken die het onderwijs over kunst kunnen beïnvloeden. Mensen en kinderen in verschillende fasen van hun ontwikkeling kijken door verschillende ‘brillen’.

Stadium 1: associatie

De uitnodiging: ‘vertel maar wat je ziet!’ Het beeld is herkenbaar en kan herinnering oproepen.

Stadium 2: voorstelling

Het beeld stelt iets voor en er ontstaat een bepaald gevoel.

Stadium 3: expressie

Het beeld wekt emoties op. Een beeld wordt meer gewaardeerd naarmate het intenser gevoelens teweegbrengt. Het enige doel van kunst is immers het teweegbrengen van gevoelens.

Stadium 4: leerbaar

Een beeld heeft een sociale functie. Mensen die beelden maken leven in een bepaalde tijd, in een bepaald land, in een bepaalde culturele omgeving. In dit stadium is het wel zinvol om met anderen te bespreken waarom een beeld gewaardeerd wordt. Dit is het eerste stadium waarin duidelijk is dat er wat te leren is.

Stadium 5: eigen mening

Het besef dat een beeld de kijker beïnvloedt. Het is niet voldoende een eigen mening te hebben. De mening zal ook geregeld getoetst moeten worden aan die van anderen. De beelden hebben invloed op mensen en daardoor kun je meer inzicht krijgen in het wezen van het werk.

Volgens Berkers (1998) kent kunstbeleving drie vermogens: *waarnemen, inleven en oordelen*. Als ik de theorie van Parsons samenvoeg met de drie vermogens van Berkers stel ik vast dat waarneming in de eerste twee stadia gebeurt. Het inleven speelt zich af in het derde en het vierde stadium. Het oordelen komt in het laatste stadium, wanneer een eigen mening wordt geformuleerd.

Voordat ik ga het over hebben over kunstbeschouwing wil ik opnieuw Fraaije citeren in verband met haar visie over genieten van kunst. “Als je wil genieten van de schoonheid van een kunstwerk zul je ook al je zintuigen moeten gebruiken, en moet je zelf ook kunnen verbeelden.” Haar opvatting kan goed gebruikt worden bij het ontwikkelen van kunstzinnige

activiteiten voor kinderen. *Om kunst toegankelijker maken voor kinderen moeten er elementen in zitten die zo veel mogelijk zintuigen stimuleren.*

Van beeldbeschouwing heb ik de vijf stadia van Parsons beschreven. Als ik over kunstbeleving nadenk, vind ik kunstbeschouwing een belangrijke vorm van nadenken. Maar wat is kunstbeschouwing? Volgens Visser (1986) is dat niet anders dan de zucht naar zekerheid en waarheid in de beeldende kunst als ijdel verlangen eens van lood goud te maken. “Kunstbeschouwing is geen invuloefening, geen quiz, maar een langdurig proces van aarzelande overwegingen, een proces van hardop kijken, geleid door de hoop eens te ontdekken waar de kunstenaar zelf zo moeizaam naar op zoek was.” Uit deze definitie vloeit een volgende vraag voort: Hoe kan ik kinderen stimuleren om kunst te beleven.

Ik vind dat beeldbeschouwing de eerste stap moet zijn om kinderen te bereiken. Kunstbeschouwing komt later, wanneer ze al vertrouwd zijn met beelden en ze meer weten over kunst. Omdat ik het meer over jonge kinderen heb, wil ik mijn aandacht op beeldbeschouwing richten.

Beeldbeschouwing begint met kijken. Maar naar kunst kijken is wel een beetje anders dan het dagelijkse kijken. Hoe doe je dat? In een zekere zin moeten kunstzinnige activiteiten *nieuwsgierigheid en verwondering* wekken. Kinderen leren kijken: met al hun zintuigen. Want als toeschouwer moeten ze heel goed kunnen kijken om datgene te zien wat de kunstenaar heeft gezien. Kunstwerk en beschouwer moeten een levendig debat onderhouden. Beeldbeschouwing heeft vaak iets van filosoferen over kunst. *De leefwereld van kinderen kennen en daarbij aansluiten is essentieel.* Dus bij het ontwikkelen en programmeren van kunstzinnige activiteiten moet de maker de voorkeur en interesses van de kinderen kennen en met de omgeving rekening houden. Als de omgeving prettig is om te zien, heeft het een positieve invloed op hoe kinderen zich gedragen en beïnvloedt het ook het leergedrag.

Tentoonstellingen en/of een bezoek aan het atelier van kunstenaars kunnen ook helpen bij het wekken van interesse bij kinderen. Ik wil de nieuwe media hier noemen, zoals video, cd-rom's en Internet. Deze nieuwe bronnen helpen kinderen niet alleen met informatie om te gaan maar staan ook dicht bij hen.

Bij het interesse wekken van kinderen voor kunst mag ik de rol van het museum niet vergeten. Het museum is de tempel van kunst. In het museum worden kunstwerken bewaard en tentoongesteld voor publiek. De bezoekers kunnen schoonheid dichtbij zien. Het museum is een onderwijsmiddel geworden en het meeste musea hebben een educatieafdeling.

Uit een publicatie van Overeem (hoofd Educatieve dienst van het Gemeente Museum) blijkt dat het Gemeente Museum veel aandacht besteedt aan de museumlessen voor kinderen. Deze lessen vinden plaats onder schooltijd, maar ik vind haar visie op kunsteducatie relevant. De rode draad van haar publicatie van Overeem bij het ontwikkelen van Museum lessen voor kinderen is afkomstig van Plato: “Geen dwang bij het opdissen van onderwijs voor onze kinderen. Maak van die leerstoffen een spel.” Bijvoorbeeld via werkvormen. *Het aanbrenge van variatie in werkvormen is belangrijk: kijken, vertellen, schetsen, aanwijzen, luisteren, voordoen en rondlopen wisselen elkaar in de lessen van het museum af.* Motivatie van binnen uit ontstaat volgens haar wanneer *plezier* wordt beleefd aan een activiteit en de leerling zich er persoonlijk bij betrokken voelt. Om een tentoonstellingbezoek met kinderen succesvol te laten verlopen, is een goede voorbereiding van groot belang. Ook is het belangrijk om na afloop de verwachtingen te toetsen.

Volgens Overeem is de bedoeling dat in de zaal tijdens het kijken naar kunst een gesprek met de museumdocent op gang komt, waarin door vraag en antwoord een *verhaal rondom het kunstwerk ontstaat*. Het schilderij of beeld waarover kinderen zelf mogen vertellen, wordt daardoor van hen zelf. Als kinderen eenmaal ervaren dat een museumdocent oprecht

geïnteresseerd is en dat hun ideeën ertoe doen, kan pas een sfeer van betrokkenheid en concentratie ontstaan. Leren gaat het best via het hart! De ervaring van plezier en vervulling tijdens museumbezoek op jonge leeftijd kan later een factor zijn bij de waardering van kunst en cultuur.

3. 3. Kunst - en cultuureducatie

Met kunst en cultuur krijgt iedereen in zijn leven te maken. De kennismaking kan onbewust verlopen, maar ook doelgericht, door cultuureducatie op school of daarbuiten. Mensen doorlopen als het ware een culturele loopbaan waarin ze, afhankelijk van hun ideeën, behoeften en wensen, eigen accenten leggen en keuzes maken. Die keuzes worden gestuurd door opvoeding, het sociaal milieu en het opleidingsniveau.

Een kind dat opgroeit in een gezin dat actief is op cultureel gebied, blijkt daar veel van op te steken en vertoont een blijvende interesse. Zo'n cultureel geïnteresseerde thuisbasis is de effectiefste vorm van cultuureducatie. Maar niet ieder kind heeft thuis de kans gekregen met kunst en cultuur vertrouwd te raken. Het onderwijs en culturele instellingen daarbuiten kunnen ervoor zorgen dat alle kinderen in aanraking komen met cultuur.

Kunst - en cultuureducatie krijgt steeds meer aandacht. Middelbare scholen hebben het vak CKV ingevoerd en basisscholen krijgen budgetten om kunst dichterbij de kinderen te brengen via speciale kunstprogramma's.

De ruimste omschrijving van het begrip kunsteducatie is: *alle vormen van educatie waarbij kunst en/of kunstzinnige middelen en technieken als doel of als middel worden ingezet*. Met andere woorden kunsteducatie is kunst en/of kunstzinnige middelen en technieken doelgericht gebruiken om mensen de middelen in handen te geven om gemotiveerd kiezen uit en deel te nemen aan een gevarieerd aanbod van kunstdisciplines en kunstproducten. Kortweg: *doelgericht leren omgaan met kunst*.

Kunst is niet langer 'slechts' een hulpmiddel bij creativiteitsontwikkeling, maar een oriëntatiepunt op zichzelf, dat kunstzinnigheid bevordert. Aan de ene kant is een samenwerking met de professionele kunst daardoor intensiever geworden. Aan de andere kant streeft men ernaar kunst met de grote K niet te isoleren, maar in te bedden in een breder cultuurbegrip.

Doelgericht omgaan met kunst valt te onderscheiden in drie aspecten. Het *receptieve* aspect is de kennismaking met kunst door het bezoeken van een museum, theater, concert of bioscoop, boeken over kunst lezen.

Het tweede aspect is het zelf kunst beoefenen: tekenen, zingen, fotograferen, toneelspelen, literatuur lezen. Dit heet het actieve of *productieve* aspect.

Het derde aspect vormt de essentie van kunsteducatie, *reflectie*. Van reflectie is sprake in de theoretische verdieping bij zowel het ervaren van kunst als het zelf beoefenen, en legt ook verbanden daartussen.

De efficiëntste vorm van kunsteducatie komt tot stand door de combinatie van receptieve, actieve en reflectieve elementen. Gegevens over cultuurparticipatie laten een duidelijke samenhang zien tussen actieve kunstbeoefening en bezoek aan culturele evenementen. Mensen die zelf kunstzinnig actief zijn gaan meer naar het theater, het museum of andere kunstinstellingen.

Cultuureducatie en erfgoed

Cultuureducatie is een gevolg van kunsteducatie en is breder geworden, want naast kunsteducatie hoort daar nog erfgoededucatie en media-educatie bij. Vanaf de jaren negentig kregen cultuureducatie en cultureel erfgoed steeds meer aandacht. In de laatste jaren hebben

kunst en cultuureducatie hun plaats bevestigd en treden ze steeds professioneler naar voren. Deze sectoren zijn enorm gegroeid en hebben een aantal landelijke ondersteuningsorganisaties.

De doelstellingen van cultuureducatie spelen zich op drie niveaus af: persoonlijke ontwikkeling, cultuurparticipatie en algemeen maatschappelijke waarden. De globale doelstellingen die aan cultuureducatie gekoppeld zijn:

- een eigen identiteit ontwikkelen,
- een aanzet bieden voor solidariteit,
- mensen wegwijs maken in de wereld.

Maar cultuureducatie heeft niet de taak met klant en klare antwoorden te komen, het accent ligt op het stimuleren van zelfstandigheid, en het bevorderen van probleemoplossende vermogens.

Cultuureducatie is ook een communicatieproces, gericht op het vergroten van culturele competenties. Onze democratische multiculturele samenleving kan niet zonder cultureel competente burgers die zelfstandig en zonder culturele vooroordelen keuzes kunnen maken op actieve en receptieve cultuurparticipatie.

Cultuureducatie omvat alle vormen van educatie waarbij kunst (beeldende en audiovisuele kunst, dans, drama, muziek en literatuur) en cultureel erfgoed als doel of als middel wordt ingezet.

De waarde van kunst en kunsteducatie is onder meer gelegen in de mogelijkheid dat hier esthetische ervaringen opgedaan kunnen worden. Volgens de Waal (2001) beschouwt Doorman het opdoen van esthetische ervaringen in het licht van de verwerving van belangrijke competenties. Esthetische ervaringen kunnen die vermogens stimuleren die ons verbinden met anderen, zoals waarnemingsvermogen, vermogen voor compassie (medeleven) en oordeelsvermogen.

Kunst wordt op deze wijze verbonden met de morele ontwikkeling van mensen, met de oefening van menselijke vermogens in het omgaan met normen en waarden.

“Cultuureducatie kan een grote rol spelen door het bieden van een plaats waar mensen relatief belangeloos kunnen discussiëren over smaken en stijlen of daar met elkaar vorm aan geven.

Cultuuruitingen kunnen ons zowel persoonlijk aanspreken als verbinden aan anderen en hun leefwereld. Het kritisch vermogen en het individuele bewustzijn kan erdoor aangescherpt worden, evenals het begrip voor het andere en de ander.” (de Waal, 2001)

Zoals ik eerder gezegd heb: cultuureducatie staat hoog op de beleidsagenda van de overheid. In de uitgangspunten voor het cultuurbeleid van 2001- 2004 wordt aandacht besteed aan de positieve uitwerking die cultuurdeelname op kinderen kan hebben.

“Kunst stimuleert de fantasie en prikkelt de nieuwsgierigheid van jonge mensen. Kinderen moeten wegwijs worden gemaakt in vele schoonheden die het leven en kunsten in het bijzonder hebben voortgebracht. Nieuwsgierigheid, verwondering, verrassing, overdondering en bezinning worden gevoed door kunstschaten van het verleden en door de hedendaagse kunst, de kunstschaten van morgen. Zo wordt een tegenwicht geboden voor economisering, verzakelijking en commercialisering van de samenleving.” (Min. OC+W, 2000)

Er is een nota ‘Cultuurbereik’ samengesteld en daarin komen de volgende doelstellingen voor:

- het versterken van de programmering van culturele accommodaties (theaters, bibliotheken, buurtcentra, internet en andere locaties),
- ruim baan maken voor culturele diversiteit betekent nieuw aanbod voor een nieuw publiek,
- investeren in jeugd binnen en buiten school,

- beter zichtbaar maken van cultureel vermogen, bijvoorbeeld het ontsluiten van archieven,
- het op de agenda zetten van culturele planologie, waaronder beeldende kunst in de openbare ruimte.

3. 4. Effecten van kunsteducatie

In de jaren negentig werd het onderzoek 'Cultuureducatie en cultuurparticipatie: opzet en effecten van de Kunstkijkuren en de Muziekluisterlessen in het Amsterdamse primair onderwijs' van Letty Randshuysen gepubliceerd. Het onderzoek leverde niet alleen gegevens op over de Kunstkijkuren en Muziekluisterlessen en hun effecten op latere leeftijd, maar ook over andere vormen van kunsteducatie en hun effecten.

'De Amsterdamse Kunstkijkuren en Muziekluisterlessen' bestonden uit lessen die door een externe docent werden gegeven en uit bezoeken aan kunstmusea en concertzalen. Op deze manier werden kinderen van elf en twaalf jaar vertrouwd gemaakt met cultureel aanbod. Het doel was 'de esthetische vorming van de schooljeugd en de overdracht van cultuur te bevorderen'. Later werden de doelstellingen aangevuld. Zoals het bevorderen van cultuurdeelname en de vergroten van referentiekader van leerlingen om zich heen, waardoor zij bewuster naar de wereld om zich heen kunnen kijken.

In het onderzoek werd naar de effecten voor korte en lange termijn gekeken. Het effect op korte termijn was dat de deelnemers *kennis opgedaan hebben van kunst en cultuur en muziek luisteren*. Verder *leerden ze manieren* om naar beeldende kunst te kijken en naar muziek te luisteren. Op langere termijn waren de effecten o.a.: *'drempelvrees' voor musea neemt af, interesse of belangstelling wordt gewekt voor beeldende kunst. De basiskennis en waardering werden op het terrein voor beeldende kunsten en voor muzikale vorming gelegd*. Maar het belangrijkste effect van deze lessen was dat de deelnemers *vaker deelnamen aan culturele activiteiten op latere leeftijd*.

De centrale vraag in het onderzoek was: in hoeverre heeft deze vorm van educatie invloed op cultuurparticipatie op latere leeftijd. "Het resultaat was dat *beide vormen van cultuureducatie naspeurbare effecten hebben op latere cultuurparticipatie*. Deze effecten vinden hun meeste concrete uitdrukking in het feit dat degenen die aan deze lessen deelgenomen hebben naar schatting 10 a'20 % meer bezoeken aan musea en concerten brengen dan degenen die deze lessen niet hebben bijgewoond. Andere uitkomsten over de effecten van Kunstkijkuren en Muziekluisterlessen geven aan dat intensieve cultuureducatieprogramma's in het primair onderwijs van invloed kunnen zijn op later cultuurparticipatie." (Randshuysen, 1993)

Er kwam nog een zeer belangrijk resultaat uit het onderzoek naar tevoren. Het blijkt dat de gezamenlijke invloed van culturele instructie binnen het onderwijs en in buitenschoolse instituties minder verschillen teweegbrengt dan de mate van culturele socialisatie in het ouderlijk milieu.

Op basis van het onderzoek deed de samensteller Letty Randshuysen inhoudelijke en organisatorische aanbevelingen om de effecten van kunsteducatie te vergroten.

Volgens haar is kunsteducatie toe te passen als instrument voor cultuurspreiding. *Het is belangrijk al op de basisschool met kunsteducatie te beginnen*. De oudere leeftijdsgroep kan nooit zo massaal en ongeselecteerd worden bereikt als de basisschooljeugd. Bovendien zijn kunsteducatieprogramma's die de achterstand moeten verkleinen van kinderen uit het lager milieu ten opzichte van kinderen uit het hogere milieu effectiever naarmate ze eerder in de schoolloopbaan plaatsvinden.

De basisschoolleeftijd kan als sleutelleeftijd beschouwd worden, want dat is de meest geschikte leeftijd voor kennismaking met kunst en cultuur. Voor de puberteit zijn de kinderen meer ontvankelijk voor nieuwe indrukken en hebben ze nog geen last van

vastgezette waardeoordelen. Hierdoor interesseren ze zich wellicht gemakkelijker voor het kunstonderwijsaanbod dan oudere kinderen.

Een maximaal effect wordt bereikt wanneer de kunstzinnige vorming continu plaatsvindt, of op zijn minst in verschillende leeftijdfasen. Het inpassen van kunsteducatie in de achtereenvolgende onderwijsfasen heeft bovendien het belangrijke voordeel dat een breder scala van kunstuitingen aan bod kan komen.

Na het vaststellen dat kunsteducatie zo vroeg mogelijk moet beginnen om succes te hebben heeft Randshuyen een lijst met criteria samengesteld die betrekking hebben bij de organisatie van kunstprojecten voor scholen.

De criteria zijn de volgende:

- 1 een herkenbaar aanbod, op tijd naar scholen sturen in verband met roosteren,
- 2 zo laagdrempelig mogelijk houden / geen hoge kosten,
- 3 organisatorische voorwaarden regelen; busvervoer, les en werk materiaal regelen,
- 4 meerdere activiteiten met aanvullend lesprogramma per kunstonderwerp,
- 5 de inhoud van activiteiten sluiten aan op de leefwereld van de doelgroep,
- 6 directe begeleiding door externe deskundigen, vakleerkrachten en /of kunstenaars,
- 7 de klassendocent zo min mogelijk belasten,
- 8 zorgen dat er een verrassende ontmoeting plaatsvindt met kwalitatief kunst,
- 9 ouders en vrijwilligers zo veel mogelijk betrekken bij de activiteiten,
- 10 doelgroepen uit achterstandsituaties moeten voorrang krijgen.

Deze lijst is niet alleen voor scholen geschikt. Met aanpassingen kunnen culturele instellingen en kunstcentra deze criteria gebruiken bij het programmeren en ontwikkelen van kunstzinnige activiteiten voor kinderen.

Samenvatting

In dit hoofdstuk heb ik kunst, cultuur en de educatie daarvan bestudeerd. Daarnaast besteed ik aandacht aan kunstbeleving en de effecten van kunsteducatie.

Kunst en cultuur zijn beide brede begrippen en veranderen voortdurend. Ze bepalen ons bestaan. Cultuur omvat kennis, geloof, kunst, moraal, recht, gewoontes, levensstijl. De nadruk ligt in de moderne westerse wereld op de mentale vorming van het bestaan. Mensen willen zin geven aan hun bestaan, en willen zich ontwikkelen. Om dat te bevorderen biedt kunst een extra dimensie. Kunst heeft een belangrijke rol in ons leven. In de eerste plaats biedt kunst plezier en ontspanning en speelt kunst een sleutelrol in een veelzijdige ontwikkeling. Kunst dwingt ons om na te denken over onze normen en waarden en stimuleert het open staan voor de gebeurtenissen om ons heen.

Men beleeft kunst eerst door waarneming, inleving. Dan pas oordelen leidt tot een beter inzicht in de eigen cultuur en de culturen van anderen. Bij kinderen is het noodzakelijk te streven naar een evenwicht tussen voor hen vertrouwde, herkenbare elementen en nieuwe, uitdagende, prikkelende situaties. Daarvoor is kennis en inzicht nodig in de leefwereld van kinderen. Kunstzinnige activiteiten moeten daarbij aansluiten. Het plezier beleven, actief deelnemen in een activiteit en variatie in werkvormen dragen ertoe bij dat de culturele en kunstzinnige activiteit een succes hebben bij kinderen.

Kunsteducatie streeft ernaar dat het omgaan met kunst op een doelgerichte wijze gebeurt. De meest efficiënte vorm van kunsteducatie komt tot stand door de combinatie van receptieve, actieve en reflectieve elementen. Cultuureducatie gaat verder. De doelstellingen zijn gericht op persoonlijke ontwikkeling, cultuurparticipatie en algemene maatschappelijke waarden.

In dit hoofdstuk heb ik aandacht besteed aan het onderzoek Randshuysen, die op zoek was naar effecten van kunsteducatie. Uit haar onderzoek bleek dat kunsteducatie gevolgen heeft op korte en lange termijn. Voor de korte termijn betekent dat de deelnemers kennis hebben opgedaan van beeldende kunst en naar muziek luisteren. Op langere termijn heeft

kunsteducatie een drempelverlagend effect op museabezoek en wordt interesse gewekt voor latere cultuurdeelname. Het onderzoek belichtte dat ouders en het milieu waarin kinderen opgroeien de belangrijkste invloed hebben op de culturele en kunstzinnige ontwikkeling van kinderen. Haar conclusie is dat kunsteducatie zo vroeg mogelijk moet beginnen om het meest effect te kunnen bereiken en dat daarbij de ouderlijke omgeving zo veel mogelijk betrokken moet worden.

4. Kunstzinnige activiteiten voor kinderen in de bibliotheek

- 1. Jeugdbibliotheekwerk**
 - 2. Kunstzinnige activiteiten in de bibliotheek**
- Samenvatting**

Tegenwoordig horen kunstactiviteiten voor kinderen bij de wekelijkse bezigheden van de bibliotheek. De activiteiten worden meestal op de jeugdafdeling georganiseerd.

In de Haagse Centrale Bibliotheek bevindt de Jeugdafdeling zich op de tweede etage. Deze ruimte is met zorg ingericht. Er wordt rekening gehouden met de eigenschappen en de wensen van kinderen en er hangen tekeningen of schilderijen van kinderen aan de muren.

In dit hoofdstuk beschrijf ik eerst de kenmerken en de algemene doelstellingen van het Jeugdbibliotheekwerk. Als bron heb ik het boek van K. Pancras: “Voor alle kinderen Jeugdbibliotheek 1904 – 1984” gebruikt. Daarna geef ik een overzicht van kunstzinnige activiteiten voor kinderen buiten schooltijd uit het landelijke aanbod van de Openbare Bibliotheken en van Den Haag. De informatie vond ik in het BibliotheekBlad, in de maandelijks verschenen Bibliotheekagenda, op losse posters in de bibliotheek en op de website. Het viel mij op dat de bibliotheken een veelzijdige aanbod voor kinderen bieden. Er zijn vooral veel beeldende activiteiten en kleine producties die door kleine theaterproducties zijn uitgevoerd. Tegelijk worden jaarlijks evenementen en festivals voor de kinderen georganiseerd. Mijn deelvraag in dit hoofdstuk:

Welke kunstzinnige activiteiten vinden plaats in de bibliotheken voor kinderen?

4. 1. Jeugdbibliotheekwerk

Kunstzinnige en culturele activiteiten worden op de Jeugdafdeling van de bibliotheek georganiseerd. De kleine bibliotheekbezoekers komen niet alleen voor boeken, maar ook om te schilderen, naar verhalen te luisteren of om mee te doen aan een gedichtenwedstrijd. Hoe deze ontwikkelingen zijn ontstaan vond ik relevant voor mijn scriptie, daarom heb ik het bibliotheekwerk bestudeerd. Het jeugdbibliotheekwerk bestond in het begin voornamelijk uit ondersteuning van schoolprogramma's. Tegenwoordig organiseren ze veel culturele en kunstzinnige activiteiten buiten schooltijd in samenwerking met andere culturele of welzijnsinstellingen. Hoe werkt de jeugdbibliotheek?

Elke openbare bibliotheek heeft een afdeling voor de kinder - en jeugdboeken. Kinderen tot 18 jaar kunnen gratis lid worden van de bibliotheek. Bij een lidmaatschap hoort een bibliotheekpasje. Met het pasje kunnen kinderen acht boeken voor drie weken lenen. De collectie van de jeugdbibliotheek bestaat uit prentenboeken voor de allerkleinsten, allerlei boeken voor grotere kinderen, videobanden, CD's, DVD's, tijdschriften en internet. Naast literaire boeken zijn er informatieve boeken, documentatiemappen, naslagwerken en de kinderen kunnen de computers gebruiken voor een spreekbeurt of werkstuk. *Zonder bibliotheek is het leren moeilijk voor te stellen.* De bibliotheek zorgt niet alleen voor de individuele bezoeker maar ook voor schoolgroepen. Er worden speciale educatieve projecten en activiteiten georganiseerd voor basis - en middelbare scholen.

Dat was niet altijd zo. Vooral door de ontwikkelingen in de laatste 50 jaar veranderden de traditionele jeugdbibliotheken. Vanaf de jaren zestig zijn beleidsmakers bezig om voor de jeugdafdelingen in de openbare bibliotheken een plek te realiseren. Vanaf die periode zijn de eerste doelstellingen van de jeugdbibliotheek geformuleerd. Er waren drie hoofdlijnen benoemd, die nog steeds uitgangspunten zijn.

- “Het kind van jongsaf aan binnen te leiden in de wereld van het boek en in contact te brengen met de beste en mooiste boeken; vooral hierbij rekening houdend met persoonlijke aanleg en wensen van ieder kind afzonderlijk.
- De leesgewoonte aan te kweken, hetgeen o.m. bevorderd kan worden door leiding te geven bij het lezen en het kind vertrouwt te maken met het gebruik van de jeugdbibliotheek.

- Inlichtingen te verstrekken aan de jeugd maar ook aan de volwassenen, waarbij wat de laatste groep betreft gedacht wordt aan ouders, mensen uit het onderwijs, jeugdwerk en allen die zich met de jeugd bezighouden.” (Pancras, 1986)

Deze doelstellingen dateren uit 1965 en vatten samen de drie belangrijkste taken van een bibliothecaris. Het jeugdbibliotheekwerk omvatte een steeds breder terrein, het legde de contacten met onderwijs en jeugdbeweging. Het is opvallend de relatie van openbaar bibliotheek met vormingswerk. In de jaren zestig hoefden de gebruikers geen contributie te betalen. Deze situatie duurde tot in de jaren zeventig; echter het gebruik van de bibliotheek voor kinderen bleef gratis.

Het jeugdbibliotheekwerk is een geïntegreerd onderdeel van de openbare bibliotheken. Door het beschikbaar stellen en toegankelijk maken van boeken en andere materialen wil de bibliotheek een bijdrage leveren aan de ontplooiingsmogelijkheden van alle kinderen. Met deze doelstelling verlicht de openbare jeugdbibliotheekwereld zich officieel om werk van de ‘drempelverlaging’ te maken. Dit is geformuleerd in de doelstelling jeugdbibliotheekwerk in 1976. Daarna zijn nog andere doelen toegevoegd die de gevolgen waren van de veranderingen op technisch en maatschappelijk niveau. Vanaf de jaren tachtig zijn de richtlijnen opnieuw geformuleerd maar die verschillen niet veel van de oorspronkelijke doelstellingen.

De laatste ontwikkelingen gaan zo ver dat kinderen zelf kunnen bepalen wat ze het liefst in een jeugdbibliotheek willen hebben of hoe een jeugdbibliotheek eruit moet zien. Een mooi voorbeeld daarvan is het project in ‘De bibliotheek van Honderden Talen’ (BibliotheekBlad 19, 2003). Daarbij vormden de talenten en interessen van kinderen het uitgangspunt, voor een nieuw model voor de bouw en inrichting van jeugdbibliotheken.

4. 2. Kunstzinnige activiteiten

In dit hoofdstuk wil ik weergeven hoe rijk het aanbod is van kunstzinnige activiteiten voor kinderen in de openbare bibliotheken. In het vorige hoofdstuk besteedde ik aandacht aan kunstbeleving van kinderen en over de effecten van kunsteducatie. Bibliotheken zijn instellingen die hun diensten verlenen aan scholen maar ook aan individuen. De activiteiten die ik hier beschrijf zijn buitenschoolse activiteiten die gericht zijn op kinderen in hun vrije tijd.

De resultaten van de plannen en doelstellingen vanuit het ‘Plein Publiek’ zijn goed te zien in het kunstzinnige activiteitsaanbod voor kinderen in de Openbare Bibliotheken. Kinderen kunnen wekelijks in de bibliotheek terecht voor kunstzinnige activiteiten. Dat varieert van meerdere kunstzinnige vormen van literair tot beeldend.

Sommige kunstzinnige activiteiten zijn een keer per jaar georganiseerd en sommigen zijn eenmalig bijvoorbeeld in het weekeinde. De grotere manifestaties duren een paar dagen of zelfs een week.

De ‘Kinderboekenweek’ is zo’n jaarlijks terugkerend landelijke evenement met talrijke activiteiten. Zelfs boekenwinkels en andere culturele instellingen zoals musea en theaters doen er aan mee. *Het belang van de bibliotheek is dat de Kinderboekenweek een veelzijdig, aantrekkelijk en een cultureel verantwoord programma is.* Maar boven alles moeten de programma’s de kinderen aanspreken. Daarom worden diverse culturele werkvormen ingezet. Het doel daarvan is dat lezen en literatuur voor kinderen aantrekkelijker en plezieriger wordt. In de kinderboekenweek zijn er verschillende programma’s in de bibliotheek georganiseerd. Elk jaar wordt een thema gekozen die dichtbij de doelgroep staat en veel mogelijkheid biedt om een veelzijdig programma te kunnen samenstellen.

Het jaar 2004 wordt een bijzonder jaar, want de ‘Kinderboekenweek’ bestaat al 50 jaar. In het najaar wordt het feest van 5 oktober tot en met 16 oktober georganiseerd. Het

boekenweekgeschenk wordt geschreven door Paul Biegel. Bij deze jubileumeditie hoort een bijzondere thema: Muziek. Er wordt dit jaar zelfs een musical voor het jubileum geschreven.

Een andere terugkerend programma voor kinderen is de *Nederlandse Kinderjury*. Dit programma startte in 1988. In 2004 stemden kinderen voor de 17^e keer op hun favoriete boek van het afgelopen jaar. Het programma is altijd een groot succes want in 2003 hebben bijna 30.000 kinderen hun stem uitgebracht. Meedoen op de Kinderjury kan op school in de bibliotheek, in de boekenwinkel of op de site van de Kinderjury waar kinderen digitaal kunnen stemmen. In de Nederlandse Kinderjury kunnen twee boeken een prijs winnen. Dat komt omdat er twee categorieën zijn: een voor kinderen van 6 tot en met 9 jaar en de andere is voor 10 tot en met 12 jaar. In 2004 doen alle boeken uit 2003 mee die voor kinderen zijn geschreven. De deelnemers kunnen hun stemmen uitbrengen op een speciaal stemformulier. Verkrijgbaar in scholen, boekwinkels en natuurlijk in de bibliotheken. Op het formulier kunnen de kinderen hun vijf favoriete titels uit 2003 invullen. Het formulier kunnen naar Zaanstad sturen of ze kunnen op de website van de kinderjury stemmen. Twee boeken worden bekroond door de Nederlandse Kinderjury en het wordt gevierd in de plaatselijke bibliotheken en in Zaanstad.

Het belangrijkste doel van deze activiteiten is het lezen bij kinderen te stimuleren. Want lezen is erg belangrijk om een evenwichtige persoonlijkheid te ontwikkelen zoals ik in hoofdstuk 2 al toegelicht heb.

De kunstzinnige activiteiten voor kinderen in de bibliotheek lijken sterk op elkaar. Het viel me op dat de meeste activiteiten zijn georganiseerd rond een landelijk programma, zoals Kinderboekenweek en Kinderjury maar wel met een eigen invulling. Daarnaast is opvallend dat vooral twee kunstvormen: (de beeldende en de literaire) het meest in het aanbod te vinden zijn. Meestal zijn deze twee kunstvormen los van elkaar in het programma te vinden maar worden in combinatie met elkaar uitgevoerd. Om dat te illustreren geef ik een paar inspirerende activiteiten aan. Om een opsomming te voor komen plaats ik de volledige lijst in bijlage 3. Hetgeen ik hier wel benoem, wil ik als een impressie gebruiken. Eerst geef ik een selectie uit het landelijke aanbod van de kunstzinnige activiteiten van de openbare bibliotheken en daarna van de Haagse bibliotheken.

Bibliotheek in Groningen:

‘Oude sprookjes in nieuwe jasjes’ – Twee kunstenaars hebben bij een antiquariaat een 75 jaar oude uitgave van sprookjes gevonden. De ene kunstenaar bewerkte de teksten en de andere maakte lino’s. De kunstenaars lezen de verhalen aan de kinderen voor geven uitleg over de totstandkoming van boek en illustraties.

Bibliotheek Heerhugowaard

‘Doedag – experiment’ – Kinderen waren betrokken bij de vernieuwing van de Jeugdbibliotheek. Het experiment bestond uit opdrachten die de zintuigen stimuleerden. Horen, zien, voelen, ruiken werden op de proef gesteld. Op deze manier kwamen de kinderen op nieuwe ideeën, die verwerkt zijn in de plannen bij het beleid van de vernieuwende Jeugdbibliotheek.

Bibliotheek Zeist

‘Dichter bij Zeist’ – Het doel van het project is poëzie toegankelijk maken voor een breed publiek. Dichter bij Zeist is de verzamelnaam van twaalf deelprojecten, die allemaal met dichten te maken hebben. Daarbij horen allerlei andere activiteiten zoals: lezingen, tentoonstellingen en beeldende kunst. Hier doen kinderen, volwassenen, scholen en andere instellingen mee.

‘Potterfeest’ - Net als veel bibliotheken werd in Zeist ook een Potterfeest georganiseerd bij het verschijnen van het nieuwe boek van Harry Potter. Het programma bevatte een toverles, een online quiz en een look- alike- wedstrijd met catwalk.

Bibliotheek Wijchen

‘Robin Hood Circuit’ – Op het veld naast de bibliotheek werd een ‘Robin Hood Circuit’ georganiseerd. Kinderen konden verkleed op het feestje komen en met pijl en boog schieten. Binnen in de bibliotheek kon geknutseld worden met natuurlijke materialen uit het bos. Kinderen konden een knapzak lenen met boeken, DC – rom of DVD, de precieze inhoud was een verrassing.

Bibliotheek Leiden

‘Kinderboekenweekfeest 2003 – Meespeelvoorstelling’ – In Leiden waren veel kunstzinnige instellingen betrokken bij het vieren van het Kinderboekenfeest. Naast voorlezen en schminken waren schrijversoptredens en creatieve activiteiten georganiseerd. Theater Kapstok verzorgde een meespeelvoorstelling ‘ Een grimmig bos’ gebaseerd op de sprookjes van Grimm. Hier konden vijftig kinderen aan meedoen en de inhoud van de voorstelling werd bepaald door hun inbreng.

De Haagse bibliotheken doen natuurlijk ook mee aan de landelijke activiteiten zoals de Kinderboekenweek en de Kinderjury en bieden een afwisselend cultureel programma voor kinderen. De informatie van actualiteiten en activiteiten verspreiden ze via de maandelijkse Bibliotheekagenda en via het website. Naast de Bibliotheekagenda verschijnt voor kinderen een Jeugdagenda. Daarmee probeert de bibliotheek ook de ouders naar de bibliotheek te krijgen. Sinds januari 2004 zijn iedere maand de activiteiten rondom een thema georganiseerd. Daarbij sluiten kunstzinnige activiteiten goed aan, maar ook kunnen programma’s los zijn van het ‘maandthema’.

De eenmalige culturele activiteiten bestaan uit verschillende kunstdisciplines: *toneel, dans, beeldende kunsten, muziek en literatuur*. Theatergezelschappen komen naar de bibliotheek om een voorstelling te presenteren, kunstenaars maken schilderijen en bouwwerken met de kinderen op de Jeugdafdelingen van de Bibliotheken. In 2002 zongen kinderen in een kinderkoor en luisterden ze regelmatig naar verhalen.

Uit het archief bleek dat maandelijks vijf a’ zes activiteiten waren georganiseerd voor kinderen van zeven tot twaalf jaar. Enkele programma’s waren bedoeld voor kleuters. De meeste activiteiten waren gratis, sommige kosten 3 tot 6 euro.

De volledige lijst plaatste ik in bijlage 3 en hier volgt een korte opsomming van de Haagse activiteiten om een indruk weer te geven.

‘Verhaal over liefde’ – Na het voorlezen van een mooi verhaal gingen de kinderen samen met de kunstenaars van het Haagse Kinderatelier tekenen en schilderen.

‘Sanchez en Krabbedoelie’- In het teken van de Sinterklaassfeer trad ‘Bewegingstheater Linde Lobert’ op voor kinderen van vier tot acht jaar. Het was een voorstelling met veel klimmen, springen en kruipen.

‘Horen, zien en schrijven met Mies Bouhuys’ – Hier ging het om voorlezen van de boeken van Mies Bouhuys. Daarna tekenden en schreven kinderen kaarten waarbij mensen - en kinderrechten centraal staan. De kaarten werden verstuurd naar jonge gevangenen waarvan Amnesty Internationaal vindt dat zij niet juist behandeld wordt.

‘Harry Potter Toverstaffen – tentoonstelling’ De ingezonden toverstaffen met de bijbehorende wensen werden door de hele bibliotheek tentoongesteld. Door de enorm vele inzendingen leek de bibliotheek op een betoverd gebouw.

‘Een hut bouwen’ – Na een uitleg gingen de kinderen met de kunstenaars van Bariok* aan de slag. Van grote lappen stof knipten en naaiden ze een hut voor de winterslaap voor de beren. Toen ze klaar waren werd in de hut zelf voorgelezen.

‘Ingeborg Pop speelt Mol – Poppenspel voor kleinere kinderen over de jarige mol die op reis gaat naar de koningin.

‘Poëzie poster maken’ – Kinderen konden in deze workshop van Bariok hun eigen poëzie poster maken. Aan de hand van een gedicht over de zee maakten ze een illustratie van gemende technieken. Later werden de posters ingelijst en tentoongesteld in de Jeugdafdeling van de bibliotheek.

‘Zweeftocht door Den Haag’ – Marjet van Cleeff ging voorlezen uit haar boek dat ze samen met Abbing schreef. In het boek staat centraal een zwerfverhaal, dat door de Stichting Kinderboekenstad bedacht is. Met een zwerfverhaal in de hand gingen kinderen langs verrassende Haagse plaatsen. Kinderen konden de route volgen door een zwerfblad te downloaden vanaf de website van de Stichting. Daarop stond informatie over de plaatsen waar de deelnemers langs kwamen en opdrachten die ze konden maken. De route (het is een speurtocht) begon op een geheime plaats en eindigde bij de Centrale Bibliotheek.

Sinds januari 2004 programmeert de bibliotheek elke maand een thema. Het thema van de maand maart 2004 was kunst en cultuur. In deze maand was het extreem druk in de bibliotheek. Er werd voor de tweede keer een Leesnacht (zie in hoofdstuk 1) georganiseerd voor de volwassenen in verband met de Boekenweek.

Het thema van de maand april 2004 was filosofie. Rond dit onderwerp zijn er activiteiten voor volwassenen en kinderen bedacht en georganiseerd. Daarbij zijn kunstzinnige activiteiten gecombineerd met educatieve programma’s, zoals de workshop: ‘Droomgebouwen maken’ – Den Haag verandert in een snel tempo en veel gebouwen zijn al gesloopt en maakten plaats voor nieuwe gebouwen. Dit architectuurproject was gekoppeld aan de tentoonstelling in de centrale bibliotheek ‘Den Haag Nieuw Centrum, verleden, heden en toekomst’. Tijdens de workshop met kunstenaars van Bariok gingen de kinderen met restmaterialen hun eigen stad bouwen.

Het andere programma met een educatieve karakter was het ‘Multicultureel dictee’ – Deze activiteit is speciaal bedoeld voor leerlingen van de basisschool. Dit educatief programma had toch een kunstzinnige karakter omdat een bijzondere tekst voorgelezen werd die door schrijvers geschreven was voor deze gelegenheid. Na afloop kreeg iedere deelnemer een pen en een oorkonde. De winnende schoolgroep kreeg boeken - en cadeaubonnen.

Naast de maandelijkse kunstzinnige activiteiten voor kinderen zijn er jaarlijks terugkerende culturele activiteiten georganiseerd. Zoals Kinderboekenweek, Nederlandse Kinderjury en ook op de Uitmarkt zijn programma’s voor kinderen.

In 2002 werd het Haagse Kinderboekenfeest gepresenteerd onder een nieuwe naam Boekids. De centrale Bibliotheek en het atrium van het stadhuis waren in het teken van het feest. Schrijvers, muzikanten, zangers, vertellers en heel veel kinderen met hun ouders kwamen en namen deel aan de talloze programma’s. Er was een magische Griezeltour met Paul van Loon en Biesvan Ede en creatieve workshops. Quiz en voorlezen ontbraken het feest niet en werd gedanst en gezongen.

De Nederlandse Kinderjury werd ook met een feest afgesloten. De deelnemende kinderen werden uitgenodigd voor een bezoek aan de plaatselijke bibliotheken en kregen.

* Bariok is een Haagse Kinderkunstcentrum Atelier en Artotheek

Samenvatting

Jeugdbibliotheekwerk is gericht op de individuele bezoekers en op schoolgroepen. De belangrijkste doelen zijn: kinderen contact brengen met boeken, leesgewoonte aan te kweken en informatie geven aan de geïnteresseerden.

Uit dit programmaoverzicht blijkt dat de bibliotheken op landelijk en stedelijk niveau over een veelzijdig kunstzinnig en cultureel activiteitsaanbod beschikken. Deze hebben vaak een educatief karakter, omdat leren in deze levensfase van kinderen centraal staat. Maar het beleven van plezier ontbreekt niet.

Uit het aanbod is te zien dat de bibliotheken veel samenwerken met verschillende organisaties waaronder culturele en welzijnsinstellingen of individuen. Op het terrein van onderwijs betekent de bibliotheek: leesbevordering, literatuur, cultuur en media educatie, educatieve programma's ontwikkelen die aansluiten bij het onderwijsbeleid.

De volgende kunstactiviteiten variëren in de bibliotheken:

- Beeldend: kunstexposities, zowel voor en door volwassenen en kinderen – het komt tot stand door samenwerking met lokale kunstacademies, onderwijs, creativiteitscentra of welzijnsorganisaties;
- Drama, dans en muziek: als podium voor schrijvers, theater en concerten,
- Literair: Kinderboekenweek, Kinderjury en andere leesbevorderingprojecten en workshops.

Naast culturele en kunstzinnige activiteiten functioneren bibliotheken als een belangrijke bron van cultureel informatiepunt.

5. CMV-ers in de bibliotheek

- 5. 1. Leren, vorming en educatie**
- 5. 2. De rol van de CMV-er**
- Samenvattende conclusies**

“Wat heeft geleerd de jonge man,
Dat hangt hem al zijn leven an.”
gezegde

Dit gezegde verwijst naar de titel van mijn scriptie en weerspiegelt een opvatting die al lang geleden ontstond. Dit vers van de volksgeest geeft aan hoe cruciaal hetgeen voor volwassenen wat ze als kinderen geleerd hebben. Deskundigen op het terrein van opvoeding zijn het eens met het spreekwoord. Talloze onderzoeken maken het duidelijk dat de kinderjaren bepalend zijn voor de volwassenheid.

Na het bestuderen van het beleid en de werkzaamheden van de bibliotheek, de ontwikkelingsfases van kinderen en het verkennen van kunst en cultuureducatie wil ik in dit hoofdstuk een verband leggen tussen deze kennis en het beroep CMV.

Het beroep Culturele en Maatschappelijke Vorming is gericht op het ondersteunen van mensen bij het zich zelf vormen en bij de vormgeving van hun maatschappelijke leven. Met betrekking tot kinderen betekent dit dat CMV-ers een bijdrage kunnen leveren tot hun persoonlijke, sociale en culturele ontwikkeling. Daarbij denk ik voornamelijk aan kunstzinnige en culturele activiteiten. In dit hoofdstuk besteed ik opnieuw aandacht aan leren, vorming en educatie uit het standpunt van een CMV-er.

Omdat de CMV-ers een belangrijke rol kunnen spelen bij het bevorderen van cultuurdeelname van kinderen in de bibliotheek beschrijf ik de rollen van de CMV-ers en beantwoord ik de centrale vraagstelling van mijn scriptie:

Hoe kan ik als CMV-er door middel van kunstzinnige activiteiten op de bibliotheek de cultuurdeelname van kinderen bevorderen?

5. 1. Leren, educatie en vorming

In het leven van kinderen in de leeftijd tussen vier en twaalf jaar staat leren centraal. In deze periode speelt zich hun leven enerzijds op school en anderzijds in hun vrije tijd af. Kinderen leren gestructureerd, *formeel* op school en daarnaast ook *informeel*. Het formeel leren bevat alle leerprocessen in het alledaagse leven waar kinderen al doende leren. Deze vorm van leren is het ongeorganiseerde levenslange proces van verwerving van kennis, attitudes en vaardigheden. Hierbij speelt het contact met andere mensen in de directe omgeving een grote rol. Er is nog een andere vorm van leren, die *niet –formeel leren* heet. Daar vallen vele verschillende activiteiten onder die buiten school zijn georganiseerd, bijvoorbeeld in de sportverenigingen, de verlengde sportdag activiteiten, kunsteducatie, cursussen, milieueducatie en de politieke vorming.

Naast georganiseerde educatieve processen voor kinderen maakt het leren steeds meer deel uit van het alledaagse leven. Leren op school of daar buiten vraagt om *krachtige, stimulerende leeromgeving*. Deze leeromgevingen moeten functioneel en levensecht zijn en uitnodigend tot de activiteiten. Ze moeten praktische gedragsmodellen bevatten en de lerende voortdurend prikkelen. Ze moeten geleidelijk het roer overgeven aan de lerende en het besef van eigen bekwaamheid systematisch ontwikkelen. Een stimulerende leeromgeving vraagt ook in ruimtelijke zin zijn eisen. De inrichting, de vormgeving van het gebouw, de sociale en culturele voorzieningen eromheen, de ligging en bereikbaarheid zijn belangrijke elementen voor het leren.

Uit vele onderzoeken blijkt dat ervaring een centrale rol speelt in elke leerproces. De nadruk bij *ervaringsleren* ligt op het leren door handelen. Kinderen kunnen eindeloos experimenteren door zelf dingen te doen en te zien wat er gebeurt, te leren van wat er goed en verkeerd gaat.

De ervaring van plezier tijdens het leren versterkt de motivatie. De opvatting van Kolb over ervaringsleren legt de nadruk op het proces en minder op de resultaten. Hij ziet leren als een proces dat kennis creëert door de transformatie van ervaring. Kunstzinnige en culturele activiteiten kunnen in de eerste plaats middelen zijn voor kinderen over kunst en door kunst vaardigheden te leren die een bijdrage leveren tot hun persoonlijke ontwikkeling. Daarnaast kunnen deze activiteiten een doel zijn als het om plezier en vermaak gaat. (Bolhuis, 1995)

De toepassing van de leertheorie van Kolb over basisvaardigheden en leerprocessen spelen een essentiële rol bij het ontwerpen en organiseren van kunstzinnige en culturele activiteiten voor kinderen. *Want door de ervaringen die kinderen tijdens de activiteiten opdoen worden hun cognitieve, sociale, culturele en kunstzinnige ontwikkeling gestimuleerd.*

Leren en educatie zijn sterk verbonden met elkaar maar het gaat toch om twee verschillende processen. Vincent de Waal (2001) adviseert de twee begrippen te onderscheiden. “Educatie en leren worden nogal eens door elkaar gebruikt, alsof deze begrippen inwisselbaar zijn. Maar in werkelijkheid gaat het om twee verschillende processen, met twee verschillende hoofdpersonen.” *Educatie* verwijst naar de persoon die doelbewust het leren van anderen wil bevorderen of beïnvloeden. De leraar of onderwijzer schept die situaties waarin leren mogelijk wordt gemaakt. Educatie is erop gericht om leerervaringen op te doen, dus ervaringen in verband brengen met de mogelijkheid om nieuwe kennis, vaardigheden of houdingen te ontwikkelen. Daarbij gaat het om specifieke leerprocessen en het is gekenmerkt door een zekere mate van planning en doelgerichtheid.

Leren verwijst naar de persoon die leert, de leerling die zich ontwikkelt. De Waal (2001) geeft aan dat Jarvis het leren omschrijft als het omzetten van ervaringen in nieuwe kennis, vaardigheden en houdingen, die in nieuw gedrag wordt uitgedrukt. *Leren is een uiteenlopende proces en mensen leren overal en hun hele leven door ervaringen op te doen.* Dit geldt ook voor kinderen. Vaak gebeurt leren spontaan of onbedoeld, zo kunnen kinderen heel veel leren van een activiteit of van een ontmoeting die niet eens bedoeld was om te leren. In de vrije tijd gaat leren gewoon door via de ervaringen die kinderen beleven zonder verplichtingen van school.

Naast educatie en leren ontstaat er een gunstiger klimaat voor culturele en maatschappelijke vorming en er is meer aandacht voor het buitenschools leren. Volgens Bolhuis (1995) “Voor succes in het echte leven zijn blijkbaar de vaardigheden, kennis en houdingen die buiten het onderwijs worden verworven minstens even belangrijk.”

Vrije tijd opent ruimte waarin kinderen kunnen experimenteren, zelf dingen uitzoeken, zich kunnen tonen en uitspreken. De vrije tijd is een veelzijdig terrein om ervaringen op te doen en biedt kinderen mogelijkheden om sociaal en cultureel te leren. Dit leren is een ander soort leren dan op school. Het is niet alleen verbonden aan het verstand, maar ook aan gevoelens, interesses en ervaringen. Want ervaringen worden intenser beleefd naarmate de zintuigen beter worden aangesproken. Kunstactiviteiten voor kinderen bieden talloze mogelijkheden.

In de aantrekkelijke activiteiten worden alle zintuigen geprikkeld, komt veel beweging en avontuur erbij en kinderen vinden nieuwe onverwachte belevenissen spannend.

Onze samenleving is steeds meer een lerende samenleving die een kennis en informatiemaatschappij aan het worden is. Omdat kennis en vaardigheden steeds sneller verouderen, is het belangrijk dat op volwassen leeftijd voortdurend geleerd wordt.

Levenslang leren betekent dat mensen hun leven lang moeten blijven leren om zich staande te kunnen houden in de samenleving en als ze iets van hun leven willen maken. De eisen van de maatschappij zijn niet alleen voor volwassenen complexer geworden maar ook voor kinderen. Tegenwoordig beginnen kinderen vroeg, meestal op school, hun eigen competenties te

ontwikkelen. Daarbij worden ze ondersteund van thuis en ze hebben ook veel mogelijkheden in hun vrije tijd. Ze verwerven hun competenties door het leren met hand, hoofd en hart en de combinaties daarvan. Kinderen moeten er vroeg aan wennen dat leren een onophoudelijk proces is.

Omdat competenties snel verouderen is het belangrijk dat mensen hun kennis en vaardigheden passend houden, regelmatig vernieuwen en ze leren hoe de veranderingen daar in kunnen plaatsvinden. Verder is het ook belangrijk om een vermogen te ontwikkelen om die vernieuwingen steeds opnieuw aan te kunnen gaan. Als kinderen dit al jong leren zullen ze er op latere leeftijd minder moeite mee hebben. Daarbij kunnen kunstzinnige en culturele activiteiten veel mogelijkheden bieden. De culturele en kunstzinnige activiteiten zijn de perfecte middelen om de communicatie, het zelfstandig leren, het omgaan met informatie, flexibeler houding, de bereidheid tot verandering, creativiteit en inlevingsvermogen te bevorderen.

De vrije tijd is uitgegroeid tot een terrein waar kinderen, jongeren en ook volwassenen zich de belangrijke competenties eigen maken die de moderne samenleving vraagt. In hun vrije tijd zijn kinderen vrij om iets zonder verplichting te doen. Het uitgangspunt dat kinderen zich bevredigd voelen bij iets uit te vinden of te vorm geven, geeft een CMV-er de ruimte om in te vullen. CMV-ers kunnen er veel voor doen om de vrije tijd van kinderen zinvol in te vullen.

Zo kunnen ze bijvoorbeeld in de bibliotheek ze kunstzinnige en culturele activiteiten programmeren en organiseren om de cultuurdeelname van kinderen te bevorderen.

De maatschappelijke veranderingen dwingen mensen naast levenslang leren ook levensbreed te leren en ze zich te ontwikkelen. Dat betekent voor mensen dat ze voortdurend bezig moeten zijn met het verwerven van hun competentie op economisch, politiek, sociaal en cultureel terrein. Als kinderen beter worden voorbereid op deze vraag van de samenleving, maken ze meer kans om een geslaagd leven te leiden. Als ze op jonge leeftijd eraan gewend zijn kunnen ze later als volwassenen ervan profiteren.

5. 2. De rol van de CMV-er

Na het analyseren van de kenmerken van kinderen in de basisschoolleeftijd en die van kunst en cultuureducatie is het duidelijk dat kunstzinnige activiteiten in de vrije tijd een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan de persoonlijke ontwikkeling van kinderen. Kinderen willen net zoals volwassenen of jongeren in hun vrije tijd spanning en ontspanning beleven, ze zoeken plezier door ontmoeting met vrienden en anderen.

Ten gevolge van maatschappelijke veranderingen is de bibliotheek naast de plaats voor informatie en kennis verspreiding een plek geworden voor sociale, culturele en kunstzinnige activiteiten. De belangrijkste beleidsdoelstelling van bibliotheken is *het publiek te bereiken en te behouden*. Bibliotheken zijn gestimuleerd om klantgericht te werken en een eigen ondernemerschap te ontwikkelen. Bij de taken van de bibliotheken behoort het om kinderen zo vroeg mogelijk kennis te laten maken met kunst, maar vooral met literatuur. Daarom wordt er veel aandacht besteed aan activiteiten die cultuurdeelname en kunsteducatie stimuleren en die gericht zijn op ontmoeting, ontspanning en ontwikkeling.

Zoals ik al eerder aangaf is het leren van kinderen niet meer alleen verbonden aan gestructureerde educatie. Het leren maakt meer deel uit van het alledaagse leven. Bibliotheken kunnen functioneren als een *krachtige leeromgeving* om leerprocessen te bevorderen. Het gebouw, de inrichting, de sociale en culturele voorzieningen, de bereikbaarheid en ligging kunnen het leren stimuleren. Naast deze ruimtelijke zin vervult de bibliotheek ook de verdere eisen van de krachtige leeromgeving. Zoals het uitnodigende karakter van kunstzinnige activiteiten, de begeleidende bibliotheekmedewerkers of kunstenaars en de mogelijkheden waarbij de kinderen kunnen ervaren hoe ze de geleerde kennis kunnen toepassen.

CMV'ers hebben al lang een belangrijke rol gespeeld als het om open leersituaties en informele leertrajecten ging. In de vorm van kunstzinnige en culturele activiteiten kunnen CMV - ers programma's ontwikkelen die de kunstzinnige vorming en kunstbeleving van kinderen stimuleren en ze uitdagen tot leren.

De beleidsdoelstellingen van bibliotheken dwingen ze om klantgericht te werken en ondernemend te zijn om meer mensen te bereiken. Kinderen zijn ook hun klanten. Daarom wordt er zo veel aandacht besteed aan kinderactiviteiten ook buiten schoolverbanden. CMV'ers kunnen een bijdrage leveren aan de kwaliteit van het programmeren en organiseren van kunstzinnige en culturele activiteiten voor kinderen in de bibliotheek.

Het bevorderen van cultuurdeelname van kinderen, de doelstellingen van de bibliotheken en de competenties van CMV-ers vallen goed te combineren in kunstzinnige en culturele activiteiten. CMV-ers zouden een waardevolle bijdrage kunnen leveren aan de werkzaamheden van openbare bibliotheken. De volgende taken kunnen CMV-ers uitvoeren:

1. Contacten leggen en onderhouden met verschillende culturele instellingen en personen die een bijdrage leveren aan de activiteiten,
2. Organiseren en programmeren van culturele en kunstzinnige activiteiten voor kinderen in hun vrije tijd en in schoolverbanden,
3. Het begeleiden van deelnemers van de kunstzinnige activiteiten en de vrijwilligers,
4. Een betrokken deelname bij het beleidsmatige handelen en bij het ontwikkelen van het beleid.

De vier taken van CMV-ers die ze in de bibliotheken uit kunnen voeren, wil ik hier uitgebreid per onderdeel beschrijven en uitleggen.

De eerste taak is het *contacten leggen en onderhouden* met verschillende culturele instellingen en personen die een bijdrage leveren aan de activiteiten. Ten eerste zou ik naar goede relaties streven met de scholen, want de kinderen komen daarvandaan en ze zijn daar het gemakkelijkst te bereiken. Daarnaast zijn het de ouders die ik wil aanspreken en stimuleren om hun kinderen naar de activiteiten te sturen. Verder zijn organisaties en groepen met een educatieve, sociale en kunstzinnige karakterbelangrijk. Ik denk hier aan de educatieve diensten van musea en theaters, stedelijke cultuurinstellingen als het Koorenhuis, Welzijnsinstellingen en bureaus die culturele programma's verzorgen. Tegenwoordig is het internet niet meer weg te denken om met mensen contacten te leggen en te informeren. Via deze weg kan ik voor de informatieverspreiding zorgen om de doelgroep te bereiken. Bij de contactlegging streef ik naar een evenwichtige houding tussen enerzijds vriendelijke en open en anderzijds een zakelijk die gericht is op het inwinnen van informatie.

Om kunstzinnige en culturele activiteiten voor kinderen in de bibliotheek te organiseren zijn goede relaties en een goed netwerk essentieel. Naar mijn mening hangt de kwaliteit van een activiteit niet alleen van de financiën af, maar ook dat de juiste mensen de activiteit uitvoeren. Aan de geschikte mensen voor de uitvoering van de activiteiten zal ik via persoonlijke contacten komen of zelf op zoek gaan door andere projecten en evenementen te bezoeken. Een eigen bestand van de geschikte mensen op te bouwen lijkt me een goed plan. Om een aantrekkelijke activiteit op te zetten en staande te houden zijn vakbekwame, enthousiaste mensen nodig. De kwaliteiten van deze mensen moeten aan een paar belangrijke criteria voldoen. Ik bepaal zelf als opdrachtgever de voorwaarden door een lijst samen te stellen van de gewenste eigenschappen van vakkrachten. (zie bijlage 1). Verder zou ik rekening houden met de gegevens uit hoofdstuk 2 met een opsomming van kenmerken van een goede educatieve programma. Deze gegevens zijn niet alleen nuttig voor het opbouwen van een

goed netwerk maar ook voor het ontwikkelen en programmeren van de activiteiten voor kinderen.

Een goed netwerk bestaat niet alleen uit de mensen die de activiteiten uitvoeren en uit vrijwilligers die de activiteiten ondersteunen. Ook de mensen die de opdrachten geven en de financiën regelen zijn belangrijk. Ik denk hier aan formele en informele bijeenkomsten waar ik met een intermediaire rol kan optreden en waar ik de belangen van kinderen en van opdrachtgever kan vertegenwoordigen.

Goede contacten zijn ten dele afhankelijk van goede afspraken. Het meest voorkomende probleem bij het organiseren van activiteiten is het gebrek aan goede communicatie. Tijdens mijn stage zag ik dat met de afspraken tussen opdrachtgevers en opdrachtnemers gemakkelijk werd omgegaan. De gevolgen ervan waren onduidelijkheden, ergernissen en soms liep het succes van het project of opdracht gevaar. Ik vind dat de belangrijkste punten van een overeenkomst op papier moeten en getekend moeten worden om misverstanden te voorkomen.

Bij het contacten leggen en behouden zijn zowel verbale en non-verbale communicatieve eigenschappen van belang. Daar zou ik bewust handelen om een optimaal resultaat te bereiken met kinderen en andere betrokkenen van de activiteiten.

De tweede taak is het *organiseren en programmeren* van kunstzinnige en culturele activiteiten in de bibliotheek voor kinderen in hun vrije tijd en eventueel onder schooltijd.

In de bibliotheek is elke maand een nieuwe thema aan de orde. Rondom die thema's zijn verschillende activiteiten bedacht en uitgevoerd voor kinderen en voor volwassenen. De activiteiten voor kinderen zal ik aanpassen de ene kant aan de maandthema van de bibliotheek en aan de andere kant aan het interesse en de belevingswereld van kinderen. Hierbij zou ik rekening houden met actualiteiten en de aantrekkelijkheid van de activiteit.

In de basisschoolleeftijd van kinderen spelen ouders een belangrijke rol. Daarom is het essentieel bij het organiseren en programmeren van culturele en kunstzinnige activiteiten voor kinderen om rekening te houden met hun ouders. De ene reden hiervoor is dat de samenwerking tussen ouders en andere opvoeders noodzakelijk is bij het opvoeden van kinderen. De andere reden is een praktische, want kinderen in deze leeftijd zijn meestal via hun ouders bereikbaar. Er is nog een derde reden. Uit het onderzoek van Randshuysen blijkt dat ouders een cruciale rol spelen bij de kunsteducatie van hun kinderen. Het doel van de activiteiten in de bibliotheek is de cultuurdeelname van kinderen te bevorderen. Dat kan beter als de ouders daarbij betrokken zijn. Bij het verspreiden van informatie wil ik de ouders niet alleen op de hoogte brengen van de activiteiten maar ik wil bovendien dat ze hun kinderen stimuleren om deel te nemen aan de activiteiten.

Om de kunstzinnige activiteiten in de bibliotheek goed te laten verlopen is het nodig om systematisch en planmatig aan het werk te gaan. Het structureren en ordenen van de verschillende onderdelen van het programma hebben betrekking op de volgende vijf punten: inzet en doelen, inhoud, werkwijze, werkvormen en materialen en voorwaarden.

Bij het planmatige werk stel ik een schema samen, met een logische opbouw. Mijn planning begint met de analyses van de doelgroep en het thema en met het verkennen van de faciliteiten. In deze voorbereidende fase stel ik de doelen vast, kijk ik naar de haalbaarheid en maak ik een algemene opzet van het programma. Daarna werk ik de inhoud, de vorm en de organisatie van het programma uit.

Een analyse maken van de deelnemers, het thema en de faciliteiten is belangrijk bij het programmeren en organiseren van de activiteiten. Het succes van het programma hangt in grote mate van de analyse af. De analyse maak ik door het bestuderen van boeken en gegevens over de ontwikkelingsfasen van kinderen. Zo ben ik op de hoogte van de kenmerken

van een bepaalde leeftijd. Daarnaast zullen gesprekken met opvoeders en onderwijzers belangrijke bronnen zijn voor de verzameling van informatie over wensen en behoeftes. Veel gesprekken aangaan met kinderen en opvoeders lijkt me een effectieve manier om erachter te komen waarmee de kinderen zich bezig houden. De beantwoorde vragen zullen invloed hebben op het samenstellen van werkwijzen, werkvormen en het materiaal voor de activiteit. Bij kunstzinnige activiteiten speelt het materiaal een zeer belangrijke rol, daar zou ik extra aandacht aan besteden. Ik vind dat activiteiten aantrekkelijker worden naarmate de keuze van inspirerende materialen groter is.

Na de analyses stel ik de algemene doelen samen. Daarbij spelen veiligheid, ontspanning, ontmoeting en ontwikkeling de belangrijkste rollen. De specifieke doelen komen daarna aan de orde. Voor de culturele en kunstzinnige activiteiten in de bibliotheek zou ik de doelstellingen van het Jeugdbibliotheekwerk (zie hoofdstuk 4) combineren met de doelstellingen van kunstactiviteiten voor kinderen zoals:

- kennismaken met kunst en cultuur,
- in contact laten brengen met literatuur via boeken en verhalen,
- het stimuleren van lezen en ontwikkelen van kunstzinnige en culturele interesse en deelname en het beleven van kunst,
- activeren van kinderen om zelf iets te maken,
- uitdagen tot leren,
- beleven van vermaak en plezier en kunstzinnige vorming.

Na het vaststellen van algemene en specifieke doelen maak ik een globale opzet van het programma en werk ik het uit naar *inhoud, vorm en voorwaarden of organisatie*.

Ieder programma heeft een opbouw met een duidelijke begin, middenstuk en afsluiting. Een goed programma daagt kinderen uit door de wisseling van spanning en ontspanning en bevat verrassingselementen en rust. Kinderen worden gemotiveerd door een veilige omgeving en door de juiste opdrachten die niet te makkelijk of te moeilijk zijn. Als ik de kinderen in hun eigen taal een beleavingswereld kan aanspreken, zijn ze bereid om de wereld om hen heen te onderzoeken, informatie daarover verzamelen en hun ervaringen met anderen te bespreken.

De inhoud van de activiteiten wordt bepaald door het actuele thema van de maand in de bibliotheek, het idee van de uitvoerende vakkracht en moet aansluiten bij de ervaringen en kenmerken van de kinderen. Ik wil ervoor zorgen dat binnen een activiteit verschillende kunstdisciplines in onderlinge samenhang worden aangeboden. De nadruk leg ik meer op het enthousiasme dan op kennis. Bij de kunstzinnige activiteiten pas ik de werkwijze op de volgende manier aan. Het beleven van kunst begint met waarneming zoals luisteren, kijken of lezen en als het nodig is wat achtergrondinformatie ontvangen. Daarna zou ik concrete en persoonlijke beelden oproepen bij kinderen om hun inleving te vergroten. Bijvoorbeeld door te vragen naar sfeer, ervaring en gevoelens die het schilderij, gedicht of muziekstuk bij hen heeft opgeroepen. Pas op het laatst vraag ik hun oordeel over degene wat ze gezien of gehoord hebben.

In hoofdstuk 3 heb ik al aangegeven dat de effectiefste vorm van kunsteducatie uit de combinatie van receptieve, actieve en reflectieve elementen bestaat. Ik zou er naar streven dat de kunstzinnige activiteiten deze drie elementen liefst tegelijk bevatten om kinderen op een plezierige manier te stimuleren van kunst te ervaren en ervan te leren.

De derde taak is *het begeleiden van deelnemers* (kinderen en hun ouders, kunstenaars en leerkrachten) van de kunstzinnige en culturele activiteiten en de vrijwilligers die de activiteiten ondersteunen. In de bibliotheek gaat het vooral om twee vormen van begeleiding: de individuele en groepsverbanden.

Ik vind het belangrijk dat er een gevoel van veiligheid gecreëerd wordt bij de uitvoering van de activiteit. Als een kind zich ergens veilig en thuis voelt, dan raakt het geïnteresseerd en gemotiveerd om spontaan of onder begeleiding iets te leren. Naar de bibliotheek komen kinderen regelmatig om boeken te lenen of om informatie op te zoeken voor een werkstuk of spreekbeurt. De culturele en kunstzinnige activiteiten in de bibliotheken zijn middelen om de kinderen ook op een andere manier kennis te laten maken met kunst. Kinderen komen vrijwillig, vaak met ouders om deel te nemen aan de activiteiten. Kinderen hebben behoefte aan een vaste persoon tijdens de activiteit die voor hen zorgt en ze begeleidt. De persoonlijke aandacht en luisteren vind ik belangrijk bij een communicatie met kinderen. Ik wil er voor zorgen dat het optimaal gedaan wordt door iedereen die met hen bezig is.

Als ik met en voor kinderen werk is het belangrijk om de *ouders* erbij te betrekken. Het is niet alleen belangrijk om hen over de activiteit informeren maar ook over de begin- en eindtijden. Ik wil ook openstaan voor hun reacties want vaak blijken individuele contacten van essentieel belang voor het oppikken van signalen. Signalen die uit deze gesprekken naar voren komen, blijken vaak actueel te zijn voor een hele groep. Deze informatie kan ik gebruiken bij het opzetten en de evaluatie van de activiteiten.

Bij de begeleiding van *kunstenaars* en leerkrachten denk ik er meer aan om elkaar te informeren en aan de coördinatie om het afloop van de activiteiten te bevorderen.

Vrijwilligers die de activiteiten ondersteunen zijn de volgende groep die ik zou begeleiden. Ze vervullen een sleutelrol bij het ondersteunen van het CMV-werk en hun bijdragen bij het uitvoeren van kunstzinnige activiteiten zijn onmisbaar. Bij de begeleiding van vrijwilligers moet enerzijds oog zijn voor de doelen van de activiteit, om de inzet van hen zo doelgericht en effectief mogelijk te benutten. Anderzijds moeten vrijwilligers zelf hun persoonlijke doelen en verwachtingen kunnen realiseren bij het hele proces van de activiteit. Het proces begint met de voorbereidingen, daarna het programma zelf en wordt afgesloten met de evaluatie.

De laatste taak heeft te maken met bedrijfsvoering en het gaat er om een bijdrage aan de ontwikkelingen van het beleid te leveren. Organisaties en instellingen formuleren hun doelen, visies, uitgangspunten en hun positie in beleidsplannen. Kennis van de beleidsplanning binnen de instelling en daarop in kunnen spelen is vooral nodig om prioriteiten te kunnen stellen voor activiteiten en projecten. Ik zou er aandacht aan besteden om de kwaliteit en de duurzaamheid van de kunstzinnige en culturele activiteiten te behouden.

Samenvattende conclusies

Tegenwoordig houdt leren niet meer op met het behalen van een diploma. Mensen leren hun hele leven door en kinderen kunnen erop voorbereid zijn, als ze aan deze ontwikkelingen op jonge leeftijd gewend raken. Kinderen die leren hun vrije tijd zinvol te besteden leggen daarmee een basis voor hun levenslang leren. Splenderwijs leren ze vaardigheden, die nodig zijn in onze samenleving.

Het leven van kinderen tussen vier en twaalf jaar bestaat vooral uit twee delen: op school en buitenschool. Uit verschillende studies blijkt dat buitenschools leren voor kinderen net zo veel kan betekenen als het leren op school. De vrije tijd biedt voldoende mogelijkheden om door culturele en kunstzinnige activiteiten vaardigheden, kennis en houdingen eigen te maken die nodig zijn voor een evenwichtige ontwikkeling. Kunstzinnige en culturele activiteiten in de vrije tijd van kinderen dienen gericht te zijn op het versterken van mogelijkheden tot ontmoeting, ontspanning en ontwikkeling. De activiteiten hebben doelstellingen zoals verruiming van kennis, ontplooiing van talenten, nieuwe uitdagingen op het terrein van de leefomgeving en spelend leren en actief bezig zijn met kunsten. Bibliotheken hebben al een

educatieve taak die ze onder schooltijd uitvoeren. Hun huidige beleid streeft er naar dat het aanbod ook buiten schooltijd aantrekkelijk wordt voor kinderen.

Culturele en kunstzinnige activiteiten voor kinderen bevorderen hun cognitieve, sociale en culturele ontwikkeling en daarbij kan een culturele en maatschappelijke werker in de bibliotheek een bijdrage leveren.

De bibliotheek is een krachtige leeromgeving geworden waar kinderen niet alleen informatie kunnen vinden, maar waar ze ook aan verschillende activiteiten kunnen deelnemen. Meedoen aan kunstzinnige activiteiten heeft voordelen. Kinderen kunnen naast hun bestaande voorkeuren, nieuwe interesses, smaken en inzichten ontwikkelen en hun creativiteit wordt bevorderd. Door een actieve, receptieve en reflectieve deelname van kinderen aan kunstactiviteiten in de bibliotheek wordt hun kunstbeleving en cultuurdeelname gestimuleerd. Om een geslaagde activiteit te organiseren is het onmisbaar van de leefwereld van kinderen in de basisschoolleeftijd te kennen. Daarnaast is het cruciaal om aansluiting te vinden van de activiteit in de bibliotheek en de leefwereld van de kinderen. Kennis van de doelstellingen van bibliotheekwerk kan een voordeel zijn en streven naar samenwerkingsverbanden met andere culturele en kunstinstellingen zorgt voor een veelzijdige aanbod.

Om kunstzinnige activiteiten in de bibliotheek voor kinderen mogelijk te maken zou ik als CMV-er op het volgende kunnen doen: contact leggen om kinderen in de bibliotheek te krijgen om en voor ze kunstzinnige activiteiten verzorgen; programma's ontwikkelen en maken rekening houden met vorm, inhoud en voorwaarden, waarbij de drie vormen van leren (formeel, niet – formeel en informeel) de ingrediënten zijn; kinderen en andere deelnemers begeleiden voor en tijdens de activiteiten.

Literatuurlijst

- Beckers, Th. en Poel, H. van der (1990) *Vrijetijd tussen vorming en vermaak: een inleiding tot de studie van vrijetijd*. Leiden / Antwerpen
- Berghs, H. (1999) *Kunst, opvoeding en ontwikkeling. Basisboek kunstzinnige vorming* H. Nelissen B.V, Soest.
- Berkers, F. (1998) *Kunst en Cultuur* In: Spierts, M. (Red.) *Beroep in ontwikkeling, Een oriëntatie op culturele en maatschappelijke vorming*. Elsevier/ De Tijdstroom, Maarsen.
- Berkers, F. en Heinrichs, H. (2000) *Kunst en Cultuur* In: Spierts, M. (Red.) *Werken aan openheid en samenhang, Een nadere verkenning van culturele en maatschappelijk vorming* Elsevier / Maarsen
- Berkers, F. *Methodische benaderingen, van zingeving en maatschappelijke verantwoordelijkheid*
- Berkers, F. (1998) *Kunst en cultuur* In: Spierts, M. *Balanceren en stimuleren, Methodisch handelen in het sociaal – cultureel werk*. Elsevier/ De Tijdstroom, Maarsen.
- S. Bolhuis (1995) *Leren en veranderen bij volwassenen, een nieuwe benadering*. Coutinho / Bussum
- BibliotheekBlad 2003 en 2004
- Broek, A. van der en Haan, J. de (2002) *Cultuur tussen competentie en competitie*. Boekmanstudies, Amsterdam.
- Edwards, C, Gandini, L. en Forman, G. (1993) *De honderden talen van kinderen. De Reggio Emilia - benadering*. Uitgeverij SWP
- Fraaije, T. (1994) *Spelen met vormen. Over de eenheid van kunst, kind en opvoeding* In: *Triangel*
- Heinsius, J en Berenschot, A. (1995) *Werken met kinderen*, NIZW / Utrecht
- Kohnstamm, R.(2002) *Kleine ontwikkelingspsychologie, Het jonge kind*. Bohn Stafleu Van Loghum Houten / Diegem
- Kohnstamm, R.(2002) *Kleine ontwikkelingspsychologie, De schoolleeftijd*. Bohn Stafleu Van Loghum Houten / Diegem
- Koren, M. (red) (2001) *De dienstverlening van de openbare bibliotheek, Bronnen voor beleid*. NBLC, Den Haag
- Laan, K. ter. (1983) *Nederlandse spreekwoorden /spreuken en zegswijzen* Elsevier
- Monks, F. J. Dr. en Knoers, A. M. P. Dr. (1994) *Ontwikkelingspsychologie*. Hoofdstuk 4. Kleuter en schoolkind. Uitgeverij Van Gorcum – Assen,
- Nagel, I en H. Ganzeboom (1996) *Cultuurdeelname en de levensloop, deel 1 : De invloed van ouders, school en buitenschoolse kunsteducatie*. Utrecht
- Nuis, A. (2003) *De kracht van verbeelding* In: Boekman 56 Tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid
- Nota, Plein Publiek – Bibliotheek beleid
- Onderwijsprofiel *Alert en ondernemend*.
- Oosterbaan, W. (1995) *Het schrijven van een leesbare scriptie* NRC Handelsblad, Rotterdam
- Overeem, J. van *Kinderen, kunst en het Gemeentemuseum*
- “Op naar goud” *De bibliotheekagenda voor het eerste decennium* (2003) Plan van de Verenigingen van Openbare Bibliotheken voor Cultuurplan periode 2005 tot en met 2008

- Pancras, K. (1986) *Voor alle kinderen Jeugdbibliotheekwerk 1904 - 1984 NBLC Den Haag*
- Randshuysen, L. (1993) *Kunsteducatie en het effect op latere cultuurdeelname* In: Katernen kunsteducatie LOKV, Utrecht
- Remmers, F. (1998) *Zienderogen kunst*, CKV 1 Den Bosch Malmberg
- Roelfzema, R. (1998) *Het sociaal – cultureel werk en de kunst* In: Kunst en educatie nummer 1
- Rosmalen, J. van (1999) *Het woord aan verbeelding. Spel en kunstzinnige middelen in het sociaalagogisch werk*. Bohn Stafleu Van Loghum Houten/Diegem
- Schasfoort, Ben. (1999) *Beeldonderwijs en didactiek*. Wolters – Noordhoff, Groningen.
- Schneiders, P. (1997) *Nederlandse Bibliotheekgeschiedenis: van librije tot virtuele bibliotheek*. NBLC Den Haag
- Sman, van der J. (2004) *Onbegrepen jongens*. In: Elsevier 13 maart
- Spierts, M. (1998) *Balanceren en stimuleren, Methodisch handelen in het sociaal – cultureel werk*. Elsevier/ De Tijdstroom, Maarsen.
- Visser, A. de. (1986) *Hardop kijken*. Wat is kunstbeschouwing? Uitgeverij SUN Nijmegen.
- Vogelzang, P. (2000) *De cultureel loopbaan: een kwestie van vroeg beginnen en blijven doorgaan*. In: Kunst en educatie nummer najaar
- Waal, de V. (2001) *Uitdagend leren Culturele en maatschappelijke activiteiten als leeromgeving*. Coutino, Bussum.
- Warringa, A. (1997) *Vlinders voor de wagen spannen, Kunsteducatie als instrument voor sociaal beleid* In: Kunst en educatie
- Warringa, A. (1998) *Kunst, expressie en creativiteit krijgen centrale plaats in de informatiemaatschappij*. In: Kunst en educatie nummer 1

Websites

www.bibliotheek.nl/denhaag
www.cbs.nl
www.cultuurnekwerk.nl
www.debibliotheken.nl
www.kinderjury.nl

BIJLAGEN

Bijlage 1

Competenties van vakkrachten

- Diploma van Kunst opleiding + kennis en vaardigheden ten opzichte van pedagogiek en didactiek,
- Kennis, inzicht van de leefwereld van kinderen,
- Goede sociale en communicatieve vaardigheden,
- Creativiteit en flexibiliteit,
- Ervaring, liefde en geduld met kinderen,
- Duidelijke visie en betrokkenheid bij,
- Persoonlijke uitstraling en enthousiasme,
- Zelfstandig taken uitvoeren,
- Orde kunnen houden

Volgens kinderen heeft een goede educatieve programma de volgende kenmerken:

- er is behoefte aan actie en spanning om de nieuwsgierige instelling van kinderen bevredigen,
- kinderen identificeren gemakkelijker met jongvolwassen spelers dan ouderen,
- humor is noodzakelijk, maar geen flauwe grappen.

Bijlage 2

Kunstzinnige activiteiten voor volwassenen

Bibliotheek Veenendaal

'Lezing Russische literatuur' – Omdat het maandthema in de bibliotheek Rusland was werden verschillende activiteiten georganiseerd. Deze thema sloot goed aan bij twee actuele tentoonstellingen. De ene in Amsterdam: 'Liefde uit de Hermitage' en in Groningen 'Het Russische landschap. In de bibliotheek werd een themakast ingericht met studieboeken, romans, CD's en CD – roms die met het thema te maken hadden. Er waren meerdere lezingen gehouden over de verschillende Russische literaire stromingen met de titel 'Van Poesjkin tot Brodski'.

'Hoe oud moet zijn om jong te voelen?' – Deze activiteit werd gecombineerd met de 'Dag van de Ouderen'. Daar konden niet allen volwassenen maar ook kinderen deelnemen. Het was een gedichtenwedstrijd met de boven genoemde thema

Bibliotheek Zeist

'Dichter bij Zeist' – Het doel van het project is poëzie toegankelijk maken voor groot publiek. Dichter bij Zeist is de verzamelnaam van twaalf deelprojecten, die allemaal met dichten te maken te hebben. Daarbij horen andere activiteiten bij zoals: lezingen, tentoonstellingen en workshops van beeldende kunst. Hier kunnen naast volwassenen ook kinderen meedoen. Het project is gedeeltelijk gesponsord door een pensionfonds.

Bibliotheek Hellevoetsluis

'Gemengd dubbel' – Bij dit project staat de kunst en de kunstenaar centraal. Kunst kan concreet worden door bezoekers van de bibliotheek direct in het wordingsproces van kunst te betrekken. Kunstenaars zijn te zien aan het werk in de bibliotheek. Ze maken hun kunst schilderijen, etsen en sieraden in het openbaar. Volgens de meewerkende kunstenaars kunst zet hetzelfde proces in gang als lezen: het roept vragen op, je vergaart kennis en je vermaakt jezelf.

Bibliotheek Arnhem

'Een literaire wandeling door Arnhem' – Het literaire leven in Arnhem werd een literaire wandeling, door de presentatie Van Jan Cremer tot Herman Koch verrijkt.

Bibliotheek Essen

'Landelijke gedichtendag' – De vijf winnaars van de gedichtenwedstrijd en een aantal andere dichteres maakten een bundel met veertien poëziekaarten dat onder meer in de bibliotheek verkrijgbaar is.

Bibliotheek Deventer

'Jos Debeij: amateurtoneel' – Niet alleen in de bibliotheek maar ook op festivals liet Jos Debeij zijn talenten zien. Hij gelooft dat hij mensen zo ver kan krijgen dat ze zich door hem laten meeslepen en geloven in wat hij ze voorschotelt. Als het publiek van hem zo meegaat in het spel en het verhaal dat ze geloven wat hij zei vindt Jos een soort tovenarij.

Bijlage 3

Culturele en kunstzinnige activiteiten voor kinderen

Bibliotheek in Groningen:

'Kinderboekenweek 2003' – Klassieke sprookjes zijn verteld en gespeeld door Jacques Vriens. Hij maakte een bijzondere klank -en kleurrijke vertelvoorstelling met humor en spanning.

'Oude sprookjes in nieuwe jasjes' – Twee kunstenaars hebben bij een antiquariaat een 75 jaar oude uitgave van sprookjes gevonden. De ene kunstenaar bewerkte de teksten en de andere maakte linosneden. De kunstenaars lezen de verhalen aan de kinderen voor geven uitleg over de totstandkoming van boek en illustraties.

Bibliotheek Heerhugowaard

'Doedag – experiment' – Kinderen waren betrokken bij de vernieuwing van Jeugdbibliotheek. Het experiment bestond uit opdrachten die de zintuigen stimuleerde. Horen, zien, voelen, ruiken werden op de proef gesteld. Op deze manier kwamen de kinderen op nieuwe ideeën, die verwerkt zijn in de plannen bij het beleid van de vernieuwende Jeugdbibliotheek.

Bibliotheek Maastricht

'De boekentoren' – Dit is een project voor leesbevordering voor kinderen van vijf en zes jaar. Het project heeft de bedoeling kinderen en hun ouders in contact te brengen met leuke kinderboeken en ze te motiveren voor of zelf te lezen. Iedere woensdag middag leest de initiatiefneemster aan de kinderen een verhaal voor. Soms combineert ze het verhaal met toneelspel, poppenkast, tekenen of schilderen.

Bibliotheek Zeist

'Dichter bij Zeist' – Het doel van het project is poëzie toegankelijk maken voor een breed publiek. Dichter bij Zeist is de verzamelnaam van twaalf deelprojecten, die allemaal met dichten te maken hebben. Daarbij horen allerlei andere activiteiten bij zoals: lezingen, tentoonstellingen en beeldende kunst. Hier doen kinderen, volwassenen, scholen en andere instellingen mee.

Bibliotheek Hellevoetsluis

'Kinderboekenbal' - De kinderboekenbal was georganiseerd in een samenwerkingsband met een theater. Er waren schoolbezoeken geweest met schrijvers en in het theater werd de bal zelf gehouden. Kinderen deden aan een schrijversquiz mee en mochten een presentatie van vijf minuten houden. De dans, zang of andere voordracht moest wel in verband zijn met het thema van de kinderboekenweek: 'Diep in het bos'. Er was nog een schmink, gedichtenboom, ontdekhoek, dierenhoek en sprookjesbos. En was natuurlijk een vitrine vol met bosbewoners als elfjes, trollen, tovenaars.

'Potterfeest' - Net als veel bibliotheken werd in deze stad ook een Potterfeest georganiseerd bij het verschijnen van het nieuwe boek van Harry Potter. Het programma bevatte een toverles, een online quiz en een look- alike- wedstrijd met catwalk.

Bibliotheek Wijchen

'Robin Hood Circuit' – Op het veld naast de bibliotheek werd een 'Robin Hood Circuit' georganiseerd. Kinderen konden verkleed op het feestje komen en met pijl en boog schieten. Binnen in de bibliotheek kon geknutseld worden met natuurlijke materialen van het bos. Kinderen konden een knapzak lenen met boeken, DC – rom of DVD en de precieze inhoud was een verrassing.

Bibliotheek Leiden

'Kinderboekenweekfeest 2003 – Meespeelvoorstelling' – In Leiden waren veel kunstzinnige instellingen betrokken bij het vieren van de Kinderboekenfeest. Naast voorlezen, schminken waren schrijversoptreden en creatieve activiteiten georganiseerd. Theater Kapstok verzorgde een de meespeelvoorstelling *'Een grimmig bos'* gebaseerd op de sprookjes van Grimm. Hier konden vijftig kinderen aan meedoen en de inhoud van de voorstelling werd bepaald door hun inbreng.

Haagse Bibliotheken

'Van rups tot vlinder' – Met de kunstenaars van het Haagse Kinderatelier maakten de kleine kinderen een collage van textiel.

'Verhaal over liefde' – Na het voorlezen van een mooie verhaal gingen de kinderen samen met de kunstenaars van het Haagse Kinderatelier tekenen en schilderen.

'Sanchez en Krabbedoelie' – In het teken van de Sinterklaasfeer trad Bewegingstheater Linde Lobert voor kinderen van vier tot acht jaar op. Het was een voorstelling met veel klimmen, springen en kruipen.

'Horen, zien en schrijven met Mies Bouhuys' – Hier ging het om voorlezen van de boeken van Mies Bouhuys. Daarna tekenden en schreven kinderen kaarten waarbij mensen - en kinderrechten centraal staan. De kaarten werden verstuurd naar de jonge gevangenen die waarvan Amnesty Internationaal vindt dat hij niet juist behandeld wordt.

'Harry Potter toverstraffen – tentoonstelling' Van de ingezonden toverstaffen werden door het hele bibliotheek tentoongesteld met de bijbehorende wensen. De bibliotheek leek op een betoverd gebouw door de enorm veel inzendingen.

'Een hut bouwen' – Na een uitleg gingen de kinderen met de kunstenaars van Bariok* aan de slag. Ze knipten en naaiden een hut voor de winterslaap van grote stoffen voor de beren. Toen ze klaar waren werd voorgelezen in de hut zelf.

'Ingeborg Pop speelt Mol' – Poppenspel over de jarige mol die op reis gaat naar de koningin ging voor kleinere kinderen.

'Een soort van hel' – Een voorstelling van Herman Frank die vertelde over het leven aan bord van de grote zeilschepen ten tijde van de VOC.

'Poëzie poster maken' – Kinderen konden in deze workshop van Bariok hun eigen poëzie poster maken. Aan de hand van een gedicht over de zee maakten ze een illustratie van gemende techniek. Later werden de posters ingelijst en tentoongesteld in de Jeugdafdeling van de bibliotheek.

'Schilderen als een kunstenaar' – Op houten panelen werden slogans als "Lezen is het leukste dat er is" of "Al je vragen worden beantwoord in de bibliotheek" beschilderd. Aan elk paneel gingen vier kinderen met behulp van kunstenaars werken en het eindresultaat werd tentoongesteld in de bibliotheek.

* Bariok is een Haagse Kinderkunstcentrum Atelier en Artotheek

‘Laat je eens verrassen’ – De workshop van Bariok werkten de kinderen deze keer met draadjes, kralen, gekleurd papier en veren mee en werd veel geknipt en geplakt. Kinderen maakten een mobiel met verschillende versiering.

‘Zweeftocht door Den Haag’ – Marjet van Cleeff ging voorlezen uit haar boek die ze samen met Abbing geschreven. In het boek staat centraal een zwerfverhaal, dat door de Stichting Kinderboekenstad bedacht is. Met een zwerfverhaal in de hand gingen kinderen langs verrassende Haagse plaatsen. Kinderen konden de route door een zwerfblad te downloaden vanaf de website van het Stichting. Daarop stond informatie over de plaatsen waar de deelnemers langs kwamen en opdrachten die ze konden maken. De route (het is eigenlijk een speurtocht) begon op een geheime plaats en eindigde bij de centrale bibliotheek.

‘Droomgebouwen maken’ – Den Haag verandert in een snel tempo. Veel gebouwen zijn al gesloopt en in hun plaats van komen er nieuwe gebouwen bij. Dit architectuurproject was gekoppeld aan de tentoonstelling in de centrale bibliotheek ‘Den Haag Nieuw Centrum, verleden, heden en toekomst’. Tijdens de workshop met kunstenaars van Bariok gingen de kinderen met restmaterialen hun eigen stad bouwen.

‘Multicultureel dictee’ – Deze activiteit is speciaal bedoeld voor leerlingen van de basisschool. Dit educatief programma had toch een kunstzinnige karakter omdat een bijzondere tekst voorgelezen werd die door schrijvers geschreven was voor deze gelegenheid. Na afloop kreeg iedere deelnemer een pen een oorkonde. De winnende schoolgroep kreeg een boeken - en cadeaubonnen.

‘Polderlandschap schilderen als decor’ en ‘Waterwerken bouwen’ - Kinderen gingen aan de slag met de kunstenaars van het Haags Kinderatelier in de Haagse wijken Ypenburg en Leidschenveen. Van alle door de kinderen gemaakte kunstwerken werd een groot waterobject en polderlandschap gemaakt, dat te zien was op de locaties.